

Mirovni inštitut

Inštitut za sodobne družbene in politične študije

The Peace Institute

Institute for Contemporary Social and Political Studies

Mag. Jelka Zorn

POLITIKE IZKLJUČEVANJA MED NASTAJANJEM SLOVENSKE DRŽAVNOSTI

**Raziskava o vsakdanjih izkušnjah ljudi, ki so bili leta 1992 izbrisani iz
Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije**

*Raziskava v okviru projekta raziskovalnih štipendij
Mirovnega inštituta 2002*

©Mirovni inštitut, Ljubljana, 2003

POLITIKE IZKLJUČEVANJA MED NASTAJANJEM SLOVENSKE DRŽAVNOSTI

Raziskava o vsakdanjih izkušnjah ljudi, ki so bili leta 1992 izbrisani iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije

Raziskava se ukvarja z nekaterimi ključnimi, značilnimi izkušnjami ljudi, ki so bili leta 1992 izbrisani iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije (skrajšano: RSP). Ministrstvo za notranje zadeve je 26. februarja 1992 izbrisalo iz RSP tiste posameznike in posameznice, katerih stalno prebivališče je bilo v Sloveniji, a niso bili vpisani v slovensko republiško knjigo državljanstev, ¹ leta 1991 in 1992 pa niso pridobili državljanstva po 40. členu zakona o državljanstvu RS.

Za *izbrisane* je začel veljati zakon o tujcih² tako, da je izničil do tedaj pridobljene pravice in stalni naslov bivanja ter jih pravno izenačil s tujci, ki so v Slovenijo stopili prvič.

Z izbrisom iz RSP so državljani nekdanje skupne države Jugoslavije postali tujci in hkrati nelegalni prebivalci Slovenije, čeprav so si v Sloveniji ustvarili domove, družine, socialne vezi, zaposlitve, bili bolj ali manj vključeni v lokalne skupnosti itd. Nekateri od *izbrisanih* so bili rojeni v Sloveniji³ in druge domovine sploh nikoli niso imeli.

Namen te raziskave je ugotoviti vsakdanje izkušnje ljudi, ki jih je prizadel izbris iz RSP, za katerega je leta 1999 Ustavno sodišče RS odločilo, da je protiustaven. Raziskava je pokazala, da so bile ljudem brez slovenskega državljanstva, ki jih je ministrstvo za notranje zadeve izbrisalo iz RSP, kršene človekove pravice. Kršitve niso bile naključne. To je bilo *sistematično kršenje*: prva kršitev je bil sam izbris iz RSP, z njegovo implementacijo v praksi pa so mu sledili še druge, od primera do primera različne kršitve pravic in značilno poniževalno vedenje uradnih oseb do »novonastalih tujcev«.

---

¹ O pravni instituciji republiškega državljanstva običajni ljudje niso vedeli ničesar. Matevž Krivic, nekdanji ustavni sodnik, je v svojih javnih govorih večkrat poudaril, da je bila v nekdanji Jugoslaviji institucija republiškega državljanstva nepoznana celo mnogim poklicnim pravnikom.

² Zakon o tujcih uporablja formulacijo »tujci, ki nezakonito bivajo na teritoriju Republike Slovenije«. Uradno so postali tujci, ki nezakonito bivajo na teritoriju Republike Slovenije, tudi osebe, ki so bile rojene v Sloveniji.

³ Čeprav rojeni v Sloveniji, so bili vpisani v republiško knjigo državljanstev glede na rojstni kraj očeta, kar je pridobivanje državljanstva po principu *ius sanguinis*.

Ljudje, ki so bili izbrisani iz RSP, niso imeli vpliva na izbris: niso vedeli, da se bo začel izvajati ta ukrep. In ko se je začel, o tem sploh niso bili obveščeni. O njem so izvedeli slučajno. Ukrep jih je prizadel kot posameznike in tako – individualno – so se mnogi tudi lotili reševanja problema. Odnos države do izbrisanih je vplival na (ne)možnost njihove politične subjektivizacije; šele deset let po izbrisu so se prizadeti pojavili v javnosti kot zagovorniki lastnih pravic in se zanje začeli bojevati kolektivno.

METODOLOGIJA

Glavna metoda raziskovanja na terenu (ki ima značilnosti etnografskega raziskovanja) so bili polstrukturirani, poglobljeni intervjuji z izbrisanimi posamezniki in posameznicami. Z njimi sem se večinoma pogovarjala na njihovih domovih. Opravila sem 21 poglobljenih intervjujev, od tega 14 na njihovih domovih, tri v Zavodu za prestajanje zaporne kazni na Dobu in štiri v Centru za tujce v Ljubljani. Druga ključna metoda je bila zbiranje osebne dokumentacije prizadetih. Dokumentacijo večinoma sestavljajo razne odločbe, pritožbe in druga korespondenca z ministrstvom za notranje zadeve, sodišči, vlado, predsednikom države, varuhom človekovih pravic idr.. Dokumentacija je iz let, ki so sledila izbrisu. Terensko delo je vključevalo tudi mnoge neformalne, nestrukturirane pogovore z *izbrisanimi*, udeležbo z opazovanjem ter nekaj pogovorov (od popolnoma formalnih in strukturiranih do neformalnih in nestrukturiranih) z uradniki, policaji in drugimi, ki so pomagali izvajati izbris po svoji službeni dolžnosti.

Poglobljeni intervjuji, med njimi sta bila dva skupinska, ki sem jih opravila s posamezniki in posameznicami, izbrisanimi iz RSP, so trajali različno dolgo: od dveh do osem ur. Vsakega sem posnela s pomočjo diktafona in doma naredila transkripte intervjujev (ki obsegajo od dveh do sedemnajst tipkanih strani). Transkripte intervjujev sem shranila skupaj s pripadajočimi fotokopijami osebnih dokumentacij.

Analiza podatkov morda še najbolj ustreza analizi, kot jo opisuje t. i. *grounded theory* (dobesedno: »utemeljena teorija«), to je »odkrivanje« teorije iz konteksta, iz podatkov, sistematično pridobljenih pri kvalitativnem raziskovanju (Glaser, Strauss 1999 [1967]; Mesec 1998). Podlaga za oblikovanje teoretskih razlag je material, ki sem ga pridobila na terenu (intervjuji, osebna dokumentacija in drug pisni material, kot na primer transkripti državnega zbora RS ipd.). S pomočjo natančnega branja in kodiranja zapisanih intervjujev sem določila

koncepte. Nekatere od njih sem uporabila kot naslove posameznih poglavij, ki vključujejo odlomke intervjujev in teoretsko razlago. Uporabila sem predvsem induktivno metodo, katere izhodišče so izjave izbrisanih oseb, in ne obratno, da bi s pomočjo etnografskega materiala potrdila veljavnost vnaprej zastavljenih teorij (ibid.; Emerson, Fretz, Shaw, 1995; Charmaz, 2000).

Perspektiva v raziskovanju

Na področju družbenih ved so si avtorji in avtorice v zadnjih desetletjih enotni, da znanstveno raziskovanje ni ideološko in vrednotno nevtralen proces (Denzin, Lincoln 2000; Lincoln, Guba 2000; Reinharz 1992). Naša raziskava, vključno z zastavljanjem raziskovalnih vprašanj, načinom zbiranja podatkov na terenu, analize itd. temelji na *zagovorniški perspektivi* v raziskovanju. To pomeni, da sem pri raziskovanju izhajala iz pripovedi *izbrisanih* in da je bilo v ospredju vprašanje pravic oziroma raziskovalna občutljivost za njihovo kršenje. Tak pristop je zapleten zato, ker je izključevanje močno normalizirano in razširjeno: ločevanje na privilegirano in deprivilegirano prebivalstvo se vzpostavlja in opravičuje (tudi) s sprejemanjem in izvajanjem zakonov in ukrepov, ki so diskriminatorski.⁴

Koliko in kako so se uresničevale (druge) človekove pravice *izbrisanih*, ko jim državljanske naenkrat niso več pripadale? V korpus človekovih pravic kajpada sodi tudi pravica do državljanstva, vendar nas zanima, kako so bile zagotovljene (ali pa kršene) človekove pravice ljudem, ki naenkrat niso bili več državljani ali tujci s stalnim bivanjem. Sledeč Hannah Arendt lahko trdimo, da je prav oseba brez državljanstva ali dovoljenja za bivanje (denimo begunec, *izbrisana oseba* ipd.) oseba človekovih pravic *par excellence*, kajti pripadajo ji zgolj te, ne pa tudi državljanske pravice oziroma pravice, ki izhajajo iz stalnega bivanja (in ki obsegajo ekonomske in socialne pravice). Empirični podatki kažejo, da v vsakdanjem življenju uresničevanje človekovih pravic pogosto sovпада z državljanskim statusom in dovoljenjem za (stalno) bivanje, kar je eden od razlogov, zaradi katerega je še posebej pomembno zagovarjati pravico do državljanstva in stalnega bivanja.

Način vstopa v raziskovalni položaj

---

⁴ Kakor je poudarila Jasminka Dedić, je koncept državljanstva že sam po sebi diskriminatorski, kajti gre za ločevanje na državljane in nedržavljanke (Dedić, v tej publikaciji).

Raziskave o diskriminaciji *izbrisanih* prebivalcev Slovenije smo se (lahko) lotili šele, ko smo izvedeli za ta problem. To je bilo v času, ko se je začel *izbris* artikulirati kot pomembno javno vprašanje. To se je zgodilo, ko so o njem spregovorili prizadeti sami, deset let po administrativnem izbrisu iz RSP.

Naslove večine oseb, ki sem jih obiskala in z njimi uspešno opravila polstrukturirane intervjuje, sem dobila v Društvu izbrisanih prebivalcev Slovenije, ki so ga prizadeti ustanovili februarja 2002, natanko deset let po izbrisu iz RSP.⁵ Običajno so posamezniki in posameznice poklicali predsednika društva (Aleksandra Todorovića) in mu predstavili svoj osebni položaj.⁶ Želeli so biti »slišani«, želeli so govoriti z nekom, ki bi razumel njihove probleme, predvsem pa so želeli, da bi javnost izvedela, kakšna krivica se jim je zgodila. Celo M. S., enemu od intervjuvancev, katerega komunikacija z zunanjim svetom je močno omejena zaradi prestajanja večletne zaporne kazni, se je posrečilo kontaktirati z najvidnejšim članom društva izbrisanih. Večina oseb, ki sem jih obiskala, je že vedela s čim se ukvarjam; za intervju so se odločili z veseljem in hvaležnostjo.

Ljudje, ki so z mano delili najhujše izkušnje svojega življenja, so se včasih bali, da ne bom prenesla njihovih tragičnih zgodb, ki jih je dolga leta krojila birokracija, popolnoma v nasprotju z načeli demokracije, enakosti in nepojmljivih za »zdravi razum«. »Trak vse prenese,« je dejal nekdo ob začetku intervjuja. Nekateri so se na intervjuje pripravili: poskušali so pripovedovati čim bolj kronološko in prej naredili izbor pomembnejše dokumentacije, ki so mi jo želeli pokazati. Ta naj bi služila tudi kot dokaz, da se je vse, kar so pripovedovali, v resnici zgodilo. Eden od intervjuvancev, S. M., je večkrat ponovil: »Vse, o čemer vam govorim, lahko podprem z dokazi. Tu je zbrana vsa dokumentacija, iz katere je razvidno, da sem bil izbrisan in izgnan. Vse si lahko v miru ogledate.« (Posneto pričevanje, 13. 6. 2002.).

---

⁵ Enega od intervjujev sem opravila s pomočjo Jasminke Dedić.

⁶ Ne gre za to, da bi zgolj Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije imelo podatke o prizadetih. Helsinški monitor, denimo, ima morda še daljši seznam ljudi, ki so bili izbrisani in so prišli k njim po pravno pomoč, vendar jih zavezuje etika varovanja osebnih podatkov. Društvo izbrisanih so ustanovili prizadeti sami, da bi tako javno delovali, hoteli so biti »slišani« in zato so želeli sodelovati z mano kot raziskovalko.

Politična subjektivizacija *izbrisanih* (njihova zavest o tem, kaj se je zgodilo, in prepričanje, da se morajo za pravice bojevati kolektivno) mi je močno olajšala, če že ne omogočila moje raziskovanje na terenu.

Vprašanje politične subjektivizacije izbrisanih

Zakaj je moralo preteči deset let, preden so prizadeti začeli *javno* zagovarjati lastne pravice? Zakaj se niso uprli že prej, zakaj so molčali? Morda bi se bilo bolje vprašati, zakaj niso bili »slišani« že prej in zakaj *izbris* ni postalo pomembno javno vprašanje že takrat, pred desetimi leti. Odgovor je obsežen, lahko rečemo, da zajema vsebino celotne raziskave. *Posredno so vse zgodbe govorile o razlogih za molčanje in nezmožnost javnega delovanja.* Odgovor na zgornja vprašanja lahko v grobem povzamemo v dveh točkah.

Prvič, izbris je ljudi osebno prizadel; pahnil jih je v skrajno neznosen in ranljiv položaj: ljudje o izbrisu iz RSP sploh niso bili obveščeni, o tej radikalni spremembi svojega statusa niso dobili nobenega uradnega dokumenta. To pomeni, da so o izbrisu izvedeli slučajno ali pa so že občutili njegove posledice (na primer izgubo zaposlitve, odvzem dokumentov ipd.) in šele pozneje ugotovili, za kaj je pravzaprav šlo. Na upravnih enotah so od njih zahtevali, da prinesejo tuji potni list in zaprosijo za postopek legalizacije bivanja znova, kakor da so v Slovenijo pravkar prišli. Takšno »obveščanje« je izbrisane individualiziralo, pahnilo v izolacijo in *preložilo odgovornost za nastali položaj na njihova ramena.* Poleg tega jim je po zakonu o tujcih grozil izgon iz države ali »vsaj« plačilo kazni za prekršek, kajti zaradi izbrisa je bilo njihovo bivanje v Republiki Sloveniji nelegalno. Njihov položaj je postal neznosen in skrajno ranljiv tudi zato, ker so jim bile odvzete vse socialne in ekonomske pravice (pravica do zaposlitve, združevanja družine, socialne pomoči, pokojnine, odkupa stanovanja, zdravstvenega zavarovanja ipd.), kar pomeni, da je bila ogrožena ne le njihova pravno-formalna integriteta, ampak tudi njihova gola eksistenca in njihovo zdravje, celo življenje.

Mnogi posamezniki in posameznice, ki jih je doletel izbris iz RSP, so v polstrukturiranih intervjujih pripovedovali, da so se krvavo borili za preživetje. Nekateri so poročali o drugih izbrisanih osebah, ki so jih poznali, in so umrle. Izbrisana oseba je umrla zato, ker je v bolnišnici niso hoteli več zdraviti. Ni imela namreč zdravstvenega zavarovanja. Opozarjanje

mnogih izbrisanih na umrlo *izbrisano* osebo razkriva razsežnost posledic izbrisa in strah *izbrisanih*, tudi pred smrtjo. Eksistenčna ogroženost, strah, individualizacija problema, hkrati pa preložitev odgovornosti za izbris na izbrisane posameznike in posameznice ter občutek zapuščenosti (razen Helsinškega monitorja se ni nihče zavzel zanje) so zavrli njihovo združevanje in javno delovanje za deset let.

Drugič, prevladujoča ideologija v Sloveniji v devetdesetih letih je bila sovražna do vseh, ki niso etnični Slovenci, tudi do tistih, ki so slovensko državljanstvo že pridobili. V letih 1993, 1994 in 1995 je bilo več javnih predlogov za revizijo in odvzem državljanstva tistim, ki so ga pridobili po 40. členu zakona o državljanstvu. Predlagan je bil celo razpis ljudskega referendumu o tem vprašanju. Dvakrat so bili ti predlogi obravnavani v državnem zboru RS. Take javne razprave so del diskurza, ki je prispeval h *konstruiranju kulturnega Drugega*, to je skupine ljudi, imenovane »Neslovenci«. Tak odnos je še dodatno, najhuje obremenjeval položaj *izbrisanih* in zmanjševal njihovo priložnost in pogum za javno delovanje. Hannah Arendt je zapisala, da je ključna kršitev človekovih pravic prav ta, da je ustvarila pogoje, v katerih se ljudje *sploh ne morejo boriti* za svoje pravice: da nimajo nobenega statusa oziroma nobenega prostora v svetu, iz katerega bi bila njihova mnenja pomembna in delovanje učinkovito (Arendt 1979 [1948]).

Šele ko se je spremenil osebni položaj nekaterih posameznikov in posameznic, potem ko so pridobili dovoljenje za začasno ali stalno bivanje in s tem določene pravice, in ko so med seboj vzpostavili neformalno socialno mrežo⁷ (za izmenjavo informaciji in medsebojno podporo), so lahko nastopili v javnosti kot *izbrisani* – in se kot *izbrisani* začeli bojevati za svoje pravice. Obenem se je spremenilo tudi javno izražanje etnonacionalističnih teženj: po desetletju obstoja samostojne države Slovenije ni bilo več zahtev po odvzemu slovenskega državljanstva državljanom in državljankam neslovenskega porekla. (Žrtve rasističnega zatiranja so približno od leta 2000 čedalje bolj postajali novi prihajajoči imigranti in begunci.)

---

⁷ K vzpostavitvi neformalne mreže je največ pripomogel Helsinški monitor. Bila prva in več let edina nevladna organizacija, ki se je borila za pravice *izbrisanih*. Helsinški monitor je omogočal pravno zagovornišvo v individualnih primerih ter se zavzemal za popravilo krivic, tudi na sistemski ravni. Izbris so skušali internacionalizirati in po tej poti prisiliti slovensko oblast, da bi popravila nastale krivice in škodo.

Leta 2002, deset let po izbrisu iz RSP, so prizadeti ustanovili Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije.⁸ Pridružil se jim je nekdanji ustavni sodnik Matevž Krivic, ki je pravno zagovarjal posameznike v individualnih pravnih postopkih in kolektivno (načelno) vse ljudi, ki so bili izbrisani iz RSP.⁹

Društvo je močno izboljšalo informiranost širše javnosti o obstoju in razsežnostih tega problema ter pomagalo izbrisanim, da so spoznali svoje pravice ter smiselnost kolektivnega samozagovorništva (to je boja za pravice). Ključno pri vsem tem je bilo *vprašanje poimenovanja* tega, kar se je zgodilo.

Besedo »izbris« uporabljamo dobro leto; pred tem je prevladoval birokratski formalizem: uradniki in uradnice so zatrjevali, da so zgolj prestavili ljudi iz ene evidence v drugo (iz evidence državljanov v evidenco tujcev). Poleg tega je vladajoči diskurz ustvaril predstavo o Sloveniji kot edini zgodbi o uspehu na območju nekdanje Jugoslavije. Prizadeti so se znašli ujeti med povečevanjem Slovenije kot države, ki spoštuje človekove pravice, in svojimi lastnimi izkušnjami brutalnega kršenja pravic. Razlika med pomeni je bila seveda prevelika in prizadeti, skupaj z Matevžem Krivicem, Helsinškim monitorjem in drugimi zagovorniki ter zagovornicami, so poimenovali na novo to, kar se je zgodilo – torej *izbris* iz RSP in ne *prestavljanje* iz ene evidence v drugo. *Novo poimenovanje* je opozorilo na dejstvo, da je šlo za sistematično kršenje človekovih pravic in ne za individualne kršitve ali napake.

V nadaljevanju bom s pomočjo pričevanj *izbrisanih* predstavila delovanje prevladujoče sovražne ideologije (občutek narodove ogroženosti, rasizem), ki se je odražalo v odnosu uradnikov, policije, sosedov in drugih do *izbrisanih*, ter kaj je za prizadete pomenilo biti *izbrisan* in pri tem popolnoma zapuščen in izoliran (od vzvodov družbene in politične moči, od somišljenikov, »sotrpinov« itd.).

---

⁸ Največje zasluge za ustanovitev društva ter medijski preboj ima njegov predsednik Aleksandar Todorović.

⁹ Matevž Krivic zagovarja pravice *izbrisanih* v svojih številnih javnih pisanjih in govorih ter v dialogu s predstavniki oblasti. Bistvo njegovega zagovora je ugotovitev, da je bil izbris oseb iz RSP protiustaven, zato mora država popraviti nastalo krivico in *izbrisane* osebe vpisati v RSP za nazaj, od datuma izbrisa. (To zahtevo je zakonodajalcu naložilo že Ustavno sodišče RS.) Poleg tega kot pravnik, vendar brezplačno, zagovarja številne posameznike in posameznice.

KULTURNA ANESTEZIJA

Izbrisani so torej skupina ljudi, ki je leta 1992 izgubila državljske pravice v širšem pomenu besede. Postali so formalni in simbolni tujci (v grožem smislu), ki jih je »posrkal« vrtinec birokratskih postopkov, zahtev in dajatev¹⁰. Večini državljanov Republike Slovenije njihove izkušnje in trpljenje, ki so ga doživeli v povezavi z izbrisom, niso (bili) poznani. Natančneje, izkušnje fizičnega preganjanja, diskriminacije in z njima povezanega trpljenja *izbrisanih* niso (bile) del javnega, medijskega, znanstvenega, političnega itd. diskurza. Poleg tega se družba na kolektivni ravni ni bila sposobna soočiti z njimi in prenesti njihove bolečine, ki je bolečina Drugega. Take razmere je Allen Feldman imenoval *kulturna anestezija*: gre za zamolčanje neprijetnih in protislovnih izkušenj in občutkov tistih, ki so konstruirani v kulturnega Drugega (Feldman 1996; Zaviršek 2000). Na primer, eden od udeležencev na javni skupščini Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije, ki je izbris iz RSP doživel na svoji koži, je povedal:

V tej državi je bolje biti pes kot pa izbrisani, kajti pravice psov se bolj varujejo in se o njih v javnosti več razpravlja kot o naših pravicah. Vsak dan smo na televiziji lahko gledali poročilo o usodi psov Milene Močivnik, medtem ko našega trpljenja in zavzemanja za naše pravice sploh niso omenjali (pričevanje, izrečeno na javni skupščini, 26. 10. 2002).

Gre za utišanje razmer in občutkov, ki bi – če bi jim pustili priti v javnost – začeli spodkopavati normalizirajoče, tihe predpostavke vsakdanjega življenja in legitimnost oblasti (Feldman 1996). Darja Zaviršek je poudarila, da gre za kulturno anestezijo takrat, kadar ljudje nočejo slišati izkušenj nasilja in trpljenja, ki so ju preživeli Drugi, in zato prihaja do »getizacije nasilja« (Zaviršek 2000, 138). Feldman se pri definiranju kulturne anestezije navezuje na Adorna, ki je analiziral posledice holokavsta; zanj je holokavst zgled objektivacije Drugega, ki je nujna, da se sprost socialna sposobnost Drugemu prizadeti bolečino (ibid., 139). M. B., človek srbskega etničnega izvora, ki mu je ministrstvo za notranje zadeve leta 1993 pridobljeno državljanstvo odvzelo pod pretvezo, da ogroža javni red in mir, je po vseh preživetih kršitvah človekovih pravic (ponižanjih, matretiranjih, nasilju policije, izgonih, odvzemu pravice do odkupa stanovanja itd.) izjavil, da se o preživetem ni mogel (več) z nikomer pogovarjati: »Z nikomer se nisem mogel več pogovarjati, samo razmišljal sem, kaj bom naredil...« M. B. se ni mogel z nikomer pogovarjati zaradi javnega

---

¹⁰ Tu mislim predvsem na plačevanje sodnih in upravnih taks. Denimo dovoljenje za delo za nedoločen čas stane približno 30.000 tolarjev, oseba, ki ga želi pridobiti, pa mora imeti dovoljenje za stalno bivanje in zdravniško spričevalo, kar spet stane.

molka in kulturne anestezije, ki je preprečila sočustvovanje in razumevanje njegovega trpljenja in izkušenj. Mnogi sogovorniki in sogovornice so ugotovili velikansko nasprotje med javno zagovarjanimi vrednotami pravne enakosti in pravne države na eni in njihovimi osebnimi izkušnjami na drugi strani. Poleg preživetih izkušenj administrativnega in/ali policijskega šikaniranja sta njihovo bolečino povzročala tudi javni molk in prezrtje njihovega trpljenja. Član društva izbrisanih M. B. je govoril natanko o tem:

Zame niso razne kršitve, odvzemi dokumentov ipd. najbolj boleče. To že nekako preživiš. Tisto, kar me najbolj boli, je prepad med stalnim govorjenjem o demokraciji, pravni državi in človekovih pravicah in tem, kar smo mi preživeli. Naši problemi v javnosti sploh niso omenjeni. Zato, ker bi lahko pokvarili popolno sliko Slovenije kot demokratične države. To zamolčanje je najhujše, kar se nam je zgodilo (dnevniški zapis, november 2002).

Kako prevesti v besede in teorijo izkušnjo večletnega izključevanja, mučenja in poniževanja te skupine ljudi (oseb brez papirjev), torej izkušnjo, katere večina od nas ni doživela neposredno, na sebi, niti o njej nismo veliko slišali (pred začetkom raziskave)? Ali um lahko dojame, česar ni izkusilo telo? Kaj vse pomeni biti izbrisan smo zvedeli od intervjuvancev, ne zgolj z besedami (vsebino) in iz kupov dokumentacije (z vlogo birokratskega zidu), ampak je bilo njihove izkušnje izključevanja mogoče zaznati tudi v njihovi govorici telesa in njihovem glasu. Z aktivističnim vstopom *izbrisanih* in njihovih zagovornikov v javnost je kulturna anestezija nekoliko popustila, vendar je še vedno precej močna in predstavlja sestavni del raziskovalne študije.

S pomočjo kolektivnega pripovedovanja in poslušanja o preživelih izkušnjah, so se *izbrisani* začeli povezovati v skupnost. Povezovanje in delitev izkušenj sta prispevala k začetkom njihovega kolektivnega zagovorništva, torej politične subjektivizacije, ki je po mnenju Hannah Arendt posebna in temeljna človekova sposobnost; ta se razlikuje od vseh drugih sposobnosti, ki so povezane z delom, ustvarjanjem itd. ter verjetno edina človekova dejavnost, ki je sposobna preprečiti katastrofe, kakršna je totalitarizem. Politično delovanje oziroma *vito activo* (dejavno življenje) razume kot razmerje, od katerega je odvisno življenje vsakega posameznika na tem svetu (Arendt 1996 [1958]; Jalušič 1996).

Ustvarjanje simbolnih tujcev in dejanskih »pravnih frikov«¹¹ (brezpravnih oseb)

Vsakdo, ki ni državljan Republike Slovenije, je tujec, piše v prvem odstavku 1. člena zakona o tujcih. To ni problematično samo po sebi (razen v tistih primerih, ko ljudje niso zaprosili za državljanstvo po 40. členu, ker so menili, da jim avtomatično pripada, ker so bili rojeni v Sloveniji). Problem je v tem, da so ljudje naenkrat postali tujci *brez* dovoljenja za bivanje (*residential citizenship*), čeprav so ta status ob osamosvojitvi Slovenije že imeli. Leta 1991, ko so sprejemali zakon o tujcih, sta dve stranki (ZSMS in ZKS) poskušali sprejeti amandma k 81. členu zakona o tujcih, ki je predpisoval, da se državljanom drugih republik SFRJ, ki ne vložijo zahteve za državljanstvo Republike Slovenije in imajo v Sloveniji prijavljeno stalno bivališče ali so v njej zaposleni, izda dovoljenje za stalno prebivanje v Republiki Sloveniji. Če bi takrat amandma sprejeli, do izbrisa ne bi prišlo (Mekina 2003). Pozneje se je izkazalo, da je pridobivanje dovoljenja za bivanje (najprej je bilo treba pridobiti dovoljenje za začasno in šele potem je bilo mogoče pridobiti dovoljenje za stalno bivanje) izredno zapleteno in zamudno.

Izbris in njegova implementacija v praksi sta potrebovala ustrezno ideološko podlago oziroma neko simbolno konstrukcijo realnosti. Ljudje neslovenskega etničnega izvora so bili po osamosvojitvi Slovenije transformirani v kulturno Druge, ne dovolj »slovenizirane«¹², tujce, z vso negativno simbolno navlako vred. Tujec je postal oznaka s slabšalnim prizvokom, pravzaprav stigma. Take razmere so ustvarile ozračje, v katerem je postala mogoča opustitev etične dileme in po prepričanju uradnikov zakonita izvedba izbrisa – torej izvajanje zakona o tujcih; kakor da bi šlo za ljudi, ki so prvič v življenju prišli v Slovenijo, in ne za ljudi, ki so v Sloveniji imeli svoje domove in uradno stalno bivališče.

Osebe, ki so bile 26. 2. 1992 izbrisane iz RSP, o tem niso prejele odločbe ali kakšnegakoli drugega pisnega obvestila. Za odvzem prijave stalnega bivanja so izvedele posamično, ob

---

¹¹ Z izrazom »pravni frik« je Hannah Arendt poimenovala človeka brez državljanstva, brez stalnega bivanja in kot takega brez vseh pravic. Ta izraz je uporabila za begunce med prvo in drugo svetovno vojno; predvsem je imela v mislih vzhodnoevropske Jude, ki so jim odvzeli nemško državljanstvo, pridobljeno v času Weimarske republike (Arendt 1979 [1948], 278). V začetku 19. stoletja so z besedo frik označevali nenavadna telesa, ki so bila predmet zabave in profita. Frik ali nakaza je predstavljal odklon od norme, medicinskega gledišča je veljal za patološko bitje (Zaviršek 2000, 96).

¹² Izraz »slovenizirati se« je leta 1993 v dopisu poslanski skupini državnega zbora RS uporabil takratni poslanec Marjan Poljšak. O tem več v nadaljevanju.

različnih (naključnih) priložnostih. To je pomenilo, da se na ukrep izbrisa niso mogle pritožiti. Matevž Krivic je to dejanje države poimenoval prevara, ki je hujša od roparskega napada, kajti ljudje sprva sploh niso vedeli, da so jim bile odvzete vse pravice; če bi doživeli roparski napad, bi vsaj takoj vedeli, da so bili oropani. T. D., ki leta 1991 ni vložil prošnje za državljanstvo, se spominja, kako je ostal brez dokumentov. Takrat ni mogel vedeti, kakšne razsežne posledice bo zanj imel izbris, niti ni vedel, da se je v enakem položaju znašlo več tisoč ljudi.

Leta 1992 sem v Dravogradu hotel podaljšati voziško dovoljenje. Uradnica mi je rekla, naj ji dam še potni list, da mora nekaj vpisati. Vzela je moj potni list, šla v drugo sobo in ga preluknjala. Tako ali tako sem nameraval zaprositi za državljanstvo [po 10. členu zakona o državljanstvu RS], zato se mi uničenje potnega lista ni zdelo tako zelo pomembno. Bilo pa je čudno, kajti potni list je bil izdan v Dravogradu in je veljal do leta 1995. Rekla mi je: »Vi ne morete imeti naših dokumentov.« Ostal sem brez vseh dokumentov. Voziškega dovoljenja mi ni podaljšala. Rekla mi je, da ga bom moral iti podaljšat v svojo državo. Voziški izpit sem opravil v Dravogradu in seveda je bil tudi izdan v Dravogradu. »Vi ne morete več imeti naše voziške,« je rekla (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

Podobne epizode z luknjanjem osebnih izkaznic in potnih listov na občinskih uradih so doživeli tudi mnogi drugi, ki so bili izbrisani iz RSP. Verjetno so na ta način mnogi ljudje izvedeli, da nimajo več stalnega bivališča v Sloveniji, na svojem domu. Podobnost navedb mnogih prizadetih ustvarja sklep, da je šlo pri uničevanju osebnih dokumentov izbrisanih za določeno »taktiko« uradnikov (ki so od prizadetih s prevaro oziroma zavajanjem izvabili dokumente in jih nato preluknjali), ki ni bila plod slučajne »iznajdljivosti«, ampak rezultat uradnih navodil, ki so jih dobili od nadrejenih. M. B., ki so mu poleg stalnega bivanja odvzeli tudi dodeljeno državljanstvo (kar je bila redkost), je doživel enak postopek odvzema dokumentov kot T. D., in, kot že rečeno, še veliko drugih:

Leta 1992 sem dobil državljanstvo po 40. členu. Leta 1993 sem prišel na občino po nove dokumente. Uradnica mi je rekla, naj pustim stare dokumente pri njej in se vrnem čez teden dni. Stare dokumente so mi preluknjali. Dali so mi odločbo o odvzemu državljanstva (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

Ko so ljudem, izbrisanim iz RSP, na upravnih enotah uničili dokumente, so od njih zahtevali, da si prijavo, najprej začasnega in šele nato stalnega bivanja, uredijo popolnoma na novo. Prijaviti so se morali s tujim potnim listom, ki pa ga večina ni imela. Če so hoteli pridobiti tuji potni list ene od držav na ozemlju nekdanje Jugoslavije, katere republiško državljanstvo naj bi imeli (dodeljeno v času skupne Jugoslavije), so morali najprej pridobiti njihovo državljanstvo in stalno bivanje v tisti državi (matični državi). To je bilo še posebej zapleteno za osebe, ki so bile rojene ali so večino svojega življenja preživele v Sloveniji in v resnici niso imele druge domovine kot Slovenijo. M. U., ki je bila rojena v Sloveniji v petdesetih letih in katere mama je Slovenka, ni vedela, da bi morala po osamosvojitvi Slovenije zaprositi za slovensko državljanstvo. Leta 1992, ko je rodila in šla z možem na občinski urad vpisat otroka v rojstno matično knjigo, je izvedela, da ni postala državljanica Slovenije. Tako kot vse druge, ki leta 1991/92 niso pridobili državljanstva, so jo izbrisali iz RSP. M. U. je močno prizadel odnos države in uradnikov, ko je uradno postala tujka, čeprav je zase vedno mislila, da je Slovenka. Birokratski postopki so prevladali nad vsemi drugimi načini razmišljanja. Vprašanje škode in kršenja človekovih pravic, ki so jih doživeli posamezniki in posameznice, pa sploh ni bilo pomembno.

Junija leta 1992 sem rodila. Z možem sva odšla na občinski urad vpisat otroka. Matičarka nama je povedala, da ravno pošilja potrdila o državljanstvu in da mene ni med njimi, zato ker sem Hrvatica. Zanimivo, mama je bila Slovenka, oče Srb, jaz pa sem rojena v Sloveniji, in so me uvrstili med Hrvate. Napotila me je k referentki, ki je pristojna za te zadeve. Referentka ni bila prav nič prijazna. Vrgla mi je neki obrazec, kjer so bili navedeni pogoji in zahtevani dokumenti za sprejem v državljanstvo. Med drugim je pisalo, da moram opraviti izpit iz slovenskega jezika. Moja mama je vse življenje delala na občini in ta referentka je bila pri njej na praksi, ko je še hodila na ekonomsko šolo. Približno mojih let je. Prekipelo mi je: »Ali te ni sram, vse življenje me poznaš, dobro veš, da sem končala ptujsko gimnazijo, pa me pošiljaš na izpit slovenščine!« To sem ji rekla in vrgla tisti papir. Odgovorila mi je, da so predpisi pač taki in da moram prinesiti vsa ta dokazila. Bila sem zelo razburjena, izgovorila sem nekaj grdih besed. Oblile so me solze in odšla sem. Pozneje me je bila groza, samo če sem pomislila na ta urad.

Bila sem zelo obupana, kajti v tistem času so mi potekli dokumenti. Nisem vedela, kaj naj storim. Šla sem do sošolca, ki je odvetnik in mu opisala položaj. Telefonirala sva na hrvaško veleposlaništvo v Ljubljani. Oglasil se je neki

prijazni gospod in mi rekel, naj se nikar ne sekiram – da lahko dobim domovnico takoj, samo če se prijavim pri nekom na Hrvaškem. Ampak pri kom? Na Hrvaškem nimam nikogar. Tast se je spomnil, da pozna nekoga iz službe, ki živi na drugi strani meje, na Hrvaškem. Z možem sva se zapeljala na Hrvaško, do tega človeka in ga vprašala, ali bi se lahko prijavila na njihovem naslovu. Takoj je bil za to in naredili smo pogodbo. Jaz sem bila podnajemnica, on pa stanodajalec. Pogodbo sem poslala na hrvaški urad in kar po faksu so mi poslali domovnico. Z njo sem šla na občino v Varaždinu in jim opisala položaj. Rekla sem jim, da na Hrvaškem ne bom nikoli živela in ničesar zahtevala od njih, vendar da potrebujem osebno izkaznico in potni list – da bom človek – pri štiridesetih. Referentka me je začudeno gledala in rekla, da mora vprašati načelnika. Tudi tam sem se zjokala, bila sem na koncu z živci. Če mi še oni ne dajo dokumentov, sem si mislila, potem pa ne vem, kam naj grem – samo še pod zemljo... Referentka je šla vprašat načelnika in se vrnila čez pet minut. Povedala mi je, da mi bodo izdali dokumente. Dobila sem hrvaški potni list in osebno izkaznico (to je bilo leta 1993). Prošnjo za bivanje sem na uradu na Ptujju oddala šele leta 1999. Vsa ta leta sem bivala na črno v svojem stanovanju. Prej nisem bila sposobna urejati dovoljenja za bivanje, ker me je vse to tako močno razburilo. Stalno bivanje sem dobila, ampak preden so mi ga dali, so klicali priče, da so potrdile, ali sem res živela tukaj.

Na občini me vsi poznajo in vedo, da nisem nikoli živela na Hrvaškem (posneto pričevanje, 15. 8. 2002).

KAKO JE BILO MOGOČE?

Rasizem (na ravni države)

Kako je bilo mogoče, da so uradniki izvajali vse te administrativne procedure in postopke, če pa je bilo očitno, da gre za kršenje človekovih pravic, in da »nekaj ni v redu«? Na občini so vsi vedeli, da denimo M. U. ni nikoli živela na Hrvaškem, da se je rodila v Sloveniji in da ima v Sloveniji družino, pa so vseeno zahtevali, da prinese hrvaški potni list, s hrvaškim naslovom stalnega bivališča. Večina ljudi, ki jih je doletel izbris iz RSP, ni bila rojena v Sloveniji, ampak so bili, tako kot mnogi, ki so dobili državljanstvo po 40. členu zakona o državljanstvu Republike Slovenije, rojeni v eni od republik nekdanje Jugoslavije. To ni nepomemben podatek, zato ker je bilo kmalu po ustanovitvi samostojne Slovenije v javnem diskurzu mogoč

zaznati negativen, odklonilen in celo sovražen odnos do priseljencev iz nekdanjih jugoslovanskih republik (Kuzmanić 1999; Erjavec, Hrvatinić, Kelbl 2000; Olup 2003). Območje nekdanje Jugoslavije je bilo v javnem, zlasti medijskem diskurzu transformirano v imaginarni Balkan, ki naj bi predstavljal območje nasilja, primitivnosti, neracionalnosti itd.. Od njega naj bi se Slovenija popolnoma razlikovala, saj naj bi spadala v evropsko kulturno območje, bila sinonim za demokracijo in spoštovanje človekovih pravic (Vodopivec 2001; Kuzmanić 1999; Rizman 1999). »Nazaj v Evropo, ki smo ji vedno pripadali« (Drnovšek v Žarkov 1995), je denimo zgolj ena od značilnih izjav tistega časa, ki do danes ni izgubila aktualnosti. Pri izjavi Janeza Drnovška iz leta 1995 »To je izbira med Evropo in Balkanom« (citirano v Močnik 1999, 141), gre prav tako za balkanizem¹³, ki utrjuje prepričanje, »da mora, kdor hoče v Evropo, zapustiti Balkan, saj naj bi bilo 'biti na Balkanu' nezdružljivo z 'biti v Evropi'« (Vodopivec 2001, 396). Močnik je zapisal, da je v takih primerih »balkanizem mešanica laskanja, ki hoče 'Evropo' in trenutnega hegemonu napeljati k priznanju, da ta ali ona dežela ne sodi na 'Balkan', in mobilizacijskega progresizma, ki domorodce spodbuja, naj se potrudijo in dokažejo, da niso 'Balkan'« (Močnik 1999, 146).

Mnogi mediji pa tudi nekateri poslanci v parlamentu so dokazovali, da niso »Balkan«, tako da so utrjevali prepričanje, da je vse, kar je povezano z Balkanom, škodljivo in nezdružljivo s slovensko kulturo, torej tudi prebivalci Slovenije (državljanji in drugi), katerih etnični izvor je v eni od nekdanjih jugoslovanskih republik. Desničarsko usmerjeni parlamentarni poslanci so (predvsem leta 1993, 1994 in 1995) *zahtevali celo revizijo in odvzem že pridobljenih državljanstev po 40. členu*, kajti Neslovenci se po njihovem mnenju niso dovolj »slovenizirali«, imeli naj bi dvojno državljanstvo, nekateri pa naj bi ga celo pridobili na kazniv način. Denimo Marjan Poljšak, parlamentarni poslanec, član Slovenske nacionalne stranke, je v predlogu za pripravo novega zakona o državljanstvu Republike Slovenije, ki ga je poslanski skupini državnega zbora RS posredoval 25. 2. 1993, zapisal:

Novi zakon o državljanstvu RS mora določati, da lahko postane priseljeni neslovenec državljan RS le, če ni nikoli deloval proti interesom slovenskega naroda in s svojim delom in življenjem dokazuje, da se slovenizira. Verodostojnost slovenizacije morajo potrditi ustrezni državni in lokalni organi. ... Skladno s tem določilom je treba izvesti revizijo že podeljenih državljanstev

---

¹³ Balkanizem je izraz, ki pomeni nekritično in poenostavljeno pripisovanje negativnih značilnosti Balkanu (gre za zahodni pogled na Balkan kot imaginarni prostor). Poenostavljanje in posploševanje sta pogosto utemeljeni na kulturnih, verskih, etničnih ipd. predsodkih (Todorova 2001).

po sedanjem zakonu. Tako se bomo rešili vseh možnosti nastajanja novih narodnih manjšin in slovenskemu narodu bodo prihranjeni mednacionalni konflikti. Neslovenci, ki se ne poslovenijo, bodo tukaj tujci ali pa se bodo vrnil tja, od koder so prišli.

Ta citat izraža rasizem, kajti eden od ključnih vidikov rasizma je prav izražanje prepričanja, da se neka kategorija ljudi ne more vključiti v obstoječi racionalni red, ne glede na vložen trud (Bauman 1999 [1989], 65). Rasizem pomeni prakso in racionalizacijo poskusa, ustvarjati umetni družbeni red tako, da se odstranijo elementi (neke kategorije ljudi), ki v dani realnosti ne ustrezajo popolni vizualni podobi realnosti, niti ni mogoče, da bi se spremenili in ustrezali (ibid.). Nekatere kategorije ljudi ne morejo biti »kultivirane«, kajti kulturna konverzija v njihovem primeru ni mogoča, saj so brezupno imune na nadzor in vse poskuse prilagajanja, zato morajo ostati za vselej tuje. Rasizem, kakor ga razume Bauman, je povezan s strategijo odtujitve. Če razmere dovoljujejo, rasizem zahteva, da se neprilagojena kategorija ljudi (»neslovenizirana«) odstrani z ozemlja, na katerem živi »kultivirana« skupina ljudi. Podobno Balibar razlaga rasizem kot zagovarjanje distance med prevladujočo skupino in skupinami, ki so žrtev rasizma, kajti mešanje teh skupin, kultur bi nujno povzročilo medetnične konflikte, zato je treba skupine, ki ne ustrezajo, ki imajo »drugačno« kulturo, segregirati od preostale populacije (Balibar 1991). Natanko o tem govori tudi zgornji citat: če bi s slovenskega ozemlja izginile »neslovenizirane« skupine, bi se izognili medetničnim konfliktom in dosegli idealno homogeno slovensko družbo.

Realnost groženj o odvzemu slovenskega državljanstva so je negativno vplivalo na odnos do izbrisanih – torej do ljudi, ki v prevladujočem rasističnem diskurzu niso pokazali niti toliko želje po »slovenizaciji«, da bi zaprosili za slovensko državljanstvo. Ponazorimo dehumanizacijo in sovražni odnos do ljudi neslovenskega porekla s citatom Saša Lapa iz parlamentarne razprave, ki govori o značilnem tedanjem »stanju duha« pri obravnavi vprašanj o državljanstvu priseljencev in njihovih potomcev ter na splošno o odnosu do narodov nekdanje skupne Jugoslavije in pri tem poda še značilno »samorefleksijo«:

Naš nacionalizem se vseskozi poraja okrog državljanstev in je še vedno v mejah patriotizma ... Tisti nacionalizem, proti kateremu se bori vsa Evropa, je nacionalizem balkanskih narodov, ki stalno sproža vojne in poulični terorizem! Edini nacionalizem, ki je v Sloveniji vreden obsojanja, je albansko mafijski

tribalizem, srbski šovinizem in muslimanski fundamentalizem. Zato našega državotvornega patriotizma ne moremo metati v isti koš.¹⁴

Kmalu po ustanovitvi samostojne Slovenije se je v javnih razpravah uporabljal rasistični govor (kot kažejo tudi zgornji citati), ki je hierarhiziral, ločeval med »namí« in »njimi« in je bil očitno dovolj naturaliziran in razširjen, da ga je birokracija osvojila in uporabljala pri svojem delu z *izbrisanimi*: hkrati ga je potrjevala in ustvarjala. S pomočjo rasističnega predin podteksta je bil odvzem prijave stalnega bivališča videti naraven in normalen.

Vloga birokracije pri izbrisu iz RSP: opustitev etične dileme

Prevladujoči, naturalizirani rasistični podtekst delovanja birokracije je delni odgovor na zgornje vprašanje, kako je bilo mogoče, da so uradniki izvajali take administrativne postopke, s katerimi so kršili človekove pravice, oziroma da so implementirali izbris iz RSP, ki je bil sam po sebi protiustaven – torej v nasprotju z načeli pravnosti in enakosti. Do natančnejšega odgovora si lahko pomagamo z ugotovitvami avtorja Zygmunda Baumana (1999 [1989]), ki je proučeval zgodovino holokavsta. Bauman je predvsem zanimalo, kako je bilo mogoče, da so se običajni Nemci naenkrat spremenili v storilce masovnih umorov. Pokazal je na tri ključne pogoje, ki morajo biti izpolnjeni med spodkopavanjem moralnih zadržkov, da pride do izvajanja nasilja: nasilje mora biti avtorizirano (avtorizirati ga morajo državni uradi), naloge in dela morajo postati rutina (natančna specifikacija posameznih nalog in vlog) in žrtve nasilja morajo biti dehumanizirane (s pomočjo ideoloških definicij in indoktrinacij) (ibid., 21). Izbris iz RSP še zdaleč ni bil tako grozljiv in uničujoč kot holokavst – omenjena dogodka nista primerljiva niti z intenzivnostjo, brutalnostjo in niti s svojo razširjenostjo. Sta pa primerljiva s svojo logiko delovanja, pravno strukturo ter odgovorom na vprašanje, kako je bilo to mogoče. Kako je bilo mogoče, da je uradnica zahtevala opravljanje izpita iz znanja slovenskega jezika od osebe, ki je bila rojena v Sloveniji in je v Sloveniji tudi končala gimnazijo? Kako je bilo mogoče, da so policaji izgnali osebo, ki je 30 let živela v manjšem slovenskem kraju s svojo družino in je veliko prispevala k življenju in razvoju lokalne skupnosti? Kako je bilo mogoče, da je sodnica za prekrške podpisala odločbo, ki krši človekove pravice, izvaja nasilje nad posameznikom in njegovo družino? Zakaj ni nihče protestiral? Kako je bilo mogoče, da so človeka, ki je bil izbrisan iz RSP, policaji hudo

---

¹⁴ Sašo Lap, 33. izredna seja državnega zbora RS, 27. oktober 1995. Sašo Lap je bil takrat poslanec v državnem zboru RS in predsednik Slovenske nacionalne desnice (SND) (Olup, 2003).

pretepli in poškodovali, sodišče pa je ugotovilo, da je policija zgolj opravljala svojo dolžnost? Kako je bilo mogoče, da je ministrstvo za notranje zadeve zavrnilo prošnje za sprejem v državljanstvo ljudem, ki so bili rojeni v Sloveniji in so vse življenje živeli v Sloveniji, in jim tudi odvzelo pravico do bivanja v Sloveniji? Kako je bilo mogoče, da so ljudem odvzeli v Sloveniji prislužene vojaške pokojnine in pravico do odkupa vojaških in nevojaških stanovanj? Kako je bilo mogoče, da so nekatere ljudi hoteli izgnati in jih s tem namenom zaprli v center za odstranjevanje tujcev, kjer so preživel več let?

Če sledimo Baumanovi razlagi, lahko ugotovimo, da je bilo sistematično kršenje človekovih pravic mogoče zato, ker 1. je izbris prišel »od zgoraj«, iz enega od glavnih organov oblasti, ministrstva za notranje zadeve, 2. dela in naloge »implementacije izbrisa« so bile rutinizirane (uradniki so se morali držati *zakona*, v tem primeru zakona o tujcih), 3. žrtve kršenja pravic, torej žrtve izbrisa iz RSP so bile dehumanizirane (s pomočjo rasističnega diskurza, ki je skušal dehumanizirati Neslovence).

Birokracija je delala po svojih notranjih pravilih: jasno je določila in registrirala svoj predmet (*izbrisane*) in ga ločila od preostale populacije (njihove zadeve so obravnavali referenti za tujce). Svoje »objekte« birokratske operacije je dehumanizirala takrat, ko jih je začela obravnavati na tehnično, etično nevtralnno, kot predmete in ne kot ljudi. Bauman je poudaril, da birokracijo zanimata učinkovitost in racionalizacija postopkov, ne pa raznovrstne človeške usode in njihova osebna mnenja. Ta etična nevtralnost se lahko hitro sprevrže v neodobranje in obsojanje tistih, ki se upirajo ali ne sodelujejo dovolj in s tem upočasnjujejo birokratsko rutino. Etično nevtralna drža prispeva k učinkoviti depersonalizaciji in dehumanizaciji »objektov« v birokratskem postopku. In nasprotno, ko so ljudje enkrat dehumanizirani, se poniževalni odnos in ignoriranje njihovega stvarnega življenjskega položaja (na katerega sploh niso imeli vpliva in ni bil odvisen od njihove volje) sploh ne zdita problematična. Sogovornica E. O. je odlično izrazila to, o čemer so pripovedovali vsi informatorji:

Vsakič, ko sem prišla na upravno enoto kaj vprašat ali oddat vlogo, in sem hotela uradnicam pojasniti karkoli v zvezi z mojim položajem, so vedno vse zatrjevale: »Tako pravi zakon, gospa, me se držimo zakona.« To je bil vselej njihov odgovor. Nihče ni hotel slišati, da so me ti njihovi zakoni spravili v nemogoč položaj, začarani krog birokracije (posneto pričevanje, 15. 8. 2002).

Ali opustitev etične dileme lahko pripišemo tudi temu, da so administrativne delavke pravzaprav sovražile E. O. in druge *izbrisane*? Darja Zaviršek je v analizi psiholoških odzivov ljudi na neenakost, izključevanje in krivice poudarila, da je poleg odkritega sovraštva, ki je redko, pogostejše nevidno in nenamerno sovraštvo, ki se kaže v opustitvi etične dileme oziroma v tem, da ljudje, ki so priča krivicam in zlorabam, ne reagirajo (Zaviršek 2000, 87). Ne gre za to, da bi bili birokrati in drugi ljudje, ki niso reagirali, zlobni ali da bi odobravalii sovraštvo in diskriminacijo, temveč za to, da odobravajo razmišljanje, ki se skriva za administrativnim zatiranjem (ibid.). Skoraj nihče ne odobrava sovraštva do tujcev in državljanov neslovenskega etničnega porekla, vendar se mnogi »tiho strinjajo« s tem, da sta slovenski jezik in kultura »ogrožena«, da v Sloveniji živi preveč Neslovencev, da so »prelahko prišli do slovenskega državljanstva« ipd. Brezbrižnost prebivalstva ni bila posledica nevednosti, temveč posledica tega, da so se *strinjali z razmišljanjem, ki je bilo podlaga za izključevanje* oziroma za izbris iz RSP (ibid. 88). Izvrševalci izbrisa (ministrstvo za notranje zadeve, upravne enote, lokalne policijske postaje, centri za tujce) in tisti poslanci, ki so leta 1991 glasovali proti sprejetju amandmaja k 81. členu zakona o tujcih, so v simbolnem smislu opravili izbris tudi za druge: za »slovensko« prebivalstvo Slovenije oziroma vse zagovornike razmišljanja, ki je utemeljevalo izbris iz RSP.

Hannah Arendt (v Zaviršek 2000), ki je skušala razumeti, kako je bil holokavst sploh mogoč, je poudarila, da so bili birokrati in administratorji odločilno soudeleženi in celo bolj odgovorni za pobijanje ljudi kakor sami nacisti. Elie Wiesel (v Zaviršek 2000), ki je sam preživel koncentracijsko taborišče, se je spraševal podobno. Najpomembnejše, kar je hotel razumeti, je bilo, zakaj je prebivalstvo ostalo brezbržno. Prišel je do sklepa, da se je večina ljudi strinjala z razmišljanjem, ki je utemeljevalo poboje: strinjali so se z nacisti, da je treba odstraniti vse, ki so veljali za »kulturno okužbo«. Zaradi istega razloga je ostala tudi večina prebivalstva brezbržna. »Navadni ljudje, katerih prepričanje je legitimirala znanstvena avtoriteta zdravnikov, pravnikov in uradnikov, so verjeli, da je treba uničiti tiste, ki spravljajo v nevarnost njihove družine, telesa in življenja.« (Ibid. 88, op. 33.)

Naslednja značilnost birokracije po Baumanu je, da s svojega horizonta izgubi prvotni cilj, namen (zakon o tujcih, ki naj bi bil namenjen urejanju statusa tujcev) in se namesto nanj osredotoči na sredstva izvrševanja, ki postanejo samim sebi cilj. Mnogi *izbrisani* niso imeli zunaj meja slovenske države nobenega naslova ali bivališča. To je pomenilo, da so morali v vlogo za pridobitev dovoljenja za bivanje v Sloveniji navesti lažni naslov v tujini. Uradnikom

je bilo vseeno, ali je naslov pravi ali izmišljen, pomembno je bilo, da so zadostili pravilu, po katerem mora imeti tujec za pridobitev dovoljenja za bivanje v Sloveniji najprej naslov v tujini – saj drugače ne bi bil tujec. Pričevanje Ž. N. opisuje taken načina dela birokracije:

V novem potnem listu, izdanem v Srbiji, imam vpisan izmišljen naslov in tudi v vlogo za pridobitev dovoljenja za začasno bivanje v RS sem moral vpisati izmišljen naslov. Tako zahtevajo uradniki. To je naslov vojaške bolnišnice v Nišu. Moraš se nekam privezati, na telegrafski drog se ne moreš (posneto pričevanje, 28. 5. 2002).

To so bili poskusi slepega sledenja zakonu, ne oziraje se na ljudi. To se je lahko izcimilo v popolne absurde, kot denimo pri osebah, ki so bile rojene v Sloveniji in so vse življeneje preživele v Sloveniji. V. V., rojen v Sloveniji, ki je bila takrat del nekdanje SFRJ,¹⁵ je bil izbrisan iz RSP kot mladoleten. Za državljanstvo je zaprosil kmalu po pretečenem roku 40. člena zakona o državljanstvu, vendar je bila njegova vloga (po šest let trajajočem postopku) rešena negativno. V. V. so uradniki določili tri administrativne naslove, v resnici pa je imel vedno samo enega:

Mojo vlogo za državljanstvo so zavrnil. Leta 1999 sem vložil vlogo za pridobitev stalnega bivanja po tistem zakonu [ZUSDDD]. Vizo za stalno bivanje sem dobil pred dvema tednoma (avgusta 2002, zahtevek je vložil 6. decembra 1999). Na vizumu piše, da sem državljani Bosne in Hercegovine. Ampak nisem. To so mi povedali na bosanskem veleposlaništvu, ker sem hotel pridobiti vsaj njihov potni list, če že slovenskega nisem mogel. Nekdaj sem bil državljani Jugoslavije, tako kot vsi, zdaj pa nisem državljani nobene države. V evidencah me vodijo pod različnimi naslovi: prvi je naslov, na katerem je nekdanj živel oče, drugi je naslov, kjer je živel mama, in tretji je tisti, na katerem res živim v Kranju. Imam tri stalne naslove, v resnici pa živim samo na enem, na dveh nisem nikoli živel. Še sam ne vem, kje imam uradno stalno bivališče (posneto pričevanje, 28. 8. 2002).

---

¹⁵ Pri tem naj opozorimo, da smo pravzaprav vsi prebivalci novih držav na območju nekdanje Jugoslavije privolili, da v razne obrazce vpisujemo kot državo rojstva sedanje mednarodno priznane države (denimo Slovenijo, Hrvaško itd.), kljub temu da v času naših rojstev teh držav ni bilo – v mednarodnem pravu je takrat obstajala izključno in samo SFRJ. Pravilno bi torej bilo v rubriko »država rojstva« vpisati SFRJ, kajti to je bila država, v kateri smo se rodili, česar pa državne administracije novih držav ne dovolijo.

Kar je še vzdrževalo ta birokratski stroj, da je tako deloval, sta njena lastni zagon in rutina (Bauman, ibid., 106). Ko se je začel uporabljati zakon o tujcih za izbrisane osebe, skupaj z varstvenim ukrepom odstranitve tujca z ozemlja Republike Slovenije, se je to kar nadaljevalo, vkljub odločbi ustavnega sodišča iz leta 1999, s katero je sodišče ugotovilo, da je bil izbris protiustaven, in naložilo, da se morajo nastale krivice popraviti.

KOLEKTIVNO / JAVNO POZABLJANJE: »ZA NJIH JE SVET NASTAL LETA 1991«

V ozadju simbolnega ločevanja od nekdanje večnacionalne Jugoslavije, in z njim povezanega opravičevanja diskriminacije, je bil etnonacionalizem, ki se je ustvarjal in izražal tudi s »kolektivnim/javnim pozabljanjem«. Politiki, uradniki, mediji in sosedi so »pozabili«, kdo so (bili) ljudje, s katerimi so skupaj živeli in delali (še posebej so spremenili odnos do tistih, ki so bili nekoč zaposleni v JLA). Nanje je vplival javni, vladajoči spomin, ki nastaja na temelju družbeno konstruiranih procesov pozabljanja enih dogodkov in poudarjanju drugih (Zaviršek 2000, 118). Ljudje, ki so jih izbrisali iz registra stalnega prebivalstva, so prenehali biti sovaščani, sosedi, uslužbenci, spoštovani člani lokalnih skupnosti, v katerih so živeli ipd. – postali so Tujci. (Kot smo že zapisali, ne bi bilo problema, če bi uradno postali tujci s stalnim bivanjem – ampak so postali *simbolni tujci brez dovoljenja za bivanje*.) Prav to, da so postali Tujci, pa je omogočilo njihovo depersonalizacijo in dehumanizacijo, kar je bila očitno dovolj učinkovita podlaga za opravičevanje in racionalizacijo vseh nadaljnjih postopkov, s katerimi so kršili njihove človekove pravice, jih izključevali in jim povzročali trpljenje.

S. M., nekdanji vojaški uslužbenec JLA, je pripovedoval o tem, da se je v vasi, kjer je živel s svojo družino in bil zaposlen v bližnji vojašnici, nekaj počutil sprejetega in vključenega, tudi zaradi svoje zaposlitve. Kot zaposleni v JLA je imel možnost, da je organiziral projekte, v katerih je vojska prispevala h gradnji lokalne infrastrukture.

Vedno sem bil zraven, kadar se je v vasi kaj dogajalo – ponavadi sem bil predsednik odbora ali sem imel kakšno drugo vlogo.

Bil sem višji gasilski častnik, istočasno sem bil tajnik gasilskega društva, tajnik turističnega društva itd. Z mojo vojsko sem ogromno delal v vasi: zgradili smo plažo ob reki, kopali smo kanale za telefon, obnavljali vodovod itd., tako da sem dobil republiško priznanje OF, ki mi ga je vročil takratni predsednik izvršnega sveta RS. Bil sem zelo ponosen; čutil sem, da ljudje cenijo moje delo in da sem koristen član naše skupnosti (posneto pričevanje, 13. 6. 2002).

Po osamosvojitvi se je odnos do priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije, še posebej tistih, ki so bili zaposleni v JLA, popolnoma spremenil. Nekdanje vojaške osebnosti so bile konstruirane v »javnega sovražnika«¹⁶. Njihovo (dolgoletno) sobivanje in soustvarjanje nista bili več pomembni: nova politična enota je svojo zgodovino, ki vsebuje tudi pozitivne izkušnje življenja v prejšnjem sistemu, »izbrisala« iz kolektivnega spomina. Slovenija se je tudi tako skušala distancirati od simbolnega, imaginarnega Balkana, ki je po padcu Berlinskega zidu začel postajati »grozeči«, nezaželeni Balkan.

Doživel sem, da sem se hotel pozdraviti s človekom, pa se mi je izognil. Z nekaterimi smo se poznali 30 let, zdaj me pa ne poznajo več. Takrat, ko so me izgnali ... tega nikoli ne pozabiš ... Žena se je skoraj onesvestila, otroci so jokali. Vsi so vedeli, v Brežicah in Cerkljah, da sem izgnan, vsi sosode, pa ni nihče nikamor pisal ali vprašal, zakaj. Lahko bi povedali, da so me poznali in da sem v redu človek, da nisem agresor.

Zakaj so mi moji prijatelji, s katerimi smo si delili zadnji košček kruha, obrnili hrbet? Kaj sem naredil? Zakaj so se obrnili stran od mene? Niti pogledati me ni hotel nihče (posneto pričevanje, 13. 6. 2002).

Ni bilo pomembno, ali so osebe, ki so bile leta 1992 izbrisane iz RSP, na plebiscitu podprle ustanovitev samostojne Slovenije, vlagale v invalidsko pokojninski in vojaški stanovanjski sklad, prispevale h gradnji infrastrukture Slovenije (nekdanja JLA je veliko prispevala h gradnji cest, železnic, vojaških vadbišč, polagala kable ipd.), plačevale samoprispevke za lokalne potrebe (gradnjo vrtcev, šol itd.), si tu ustvarile dom in družino itd. Vse to ni bilo pomembno zato, ker je obstajala težnja po pozabi, po izbrisu tega iz kolektivne zavesti, spomina. Darja Zaviršek je opozorila, da od številnih zgodovinskih dogodkov ostanejo »resnični« le tisti, ki jih nekdo pripoveduje, torej tisti, ki so del javnega diskurza oziroma

---

¹⁶ Schmitt, ki je svojo teorijo političnega gradil na odnosu sovražnik – prijatelj, je zapisal, da nam sovražnika politično ni treba osebno sovražiti, zato ker gre za javnega in ne osebnega sovražnika: »Politični sovražnik ni nujno moralno zel ali estetsko grd ... Je samo drugi, tujec, in za njegovo bistvo zadostuje, da je v nekem zelo intenzivnem smislu eksistencialno nekaj drugega in tujega, tako da so v ekstremnem primeru mogoči z njim konflikti ...« (Schmitt 1932 [1994], 85). Seveda ni šlo za ljudi, ki bi bili »eksistencialno nekaj drugega in tujega«, ampak so bili za take narejeni s pomočjo različnih ukrepov in tehnik oblasti, medijev in ljudskega rasizma. Vse to pa je imelo opravičilo v etnonacionalistični gradnji nove države in ločevanju od namišljenega Balkana.

vladajočega pripovedovanja (*master narrative*) (Zaviršek 2000, 117–118). »Za javni spomin se je zgodilo samo tisto, o čemer se pripoveduje, torej tisto, kar ima prek vladajočih institucij dostop do prostora javnega.« Po drugi strani pa je javni spomin izpostavljen družbeno konstruiranim procesom pozabljanja (ibid. 118).¹⁷

Nekdanji vojaški uslužbenci so bili, kot sem že omenila, konstruirani v »javnega sovražnika«; izbris iz RSP, kolikor se je v javnosti sploh omenjal, pa se je skušal prikazati kot nekaj, kar zadeva zgolj njih, ki so po definiciji postali sumljive osebe. Predstavljali naj bi »nevarnost za javni red, varnost in obrambo države« (3., dopolnjeni odstavek 40. člena zakona o državljanstvu RS). Naslednji odlomek pripovedi M. S. jasno pokaže nenadno spremembo odnosa znancev in uradnih oseb do ljudi, ki so jih spoznali za »javnega sovražnika«, in opustitev etične dileme pri urejanju statusa v novi državi.

Takoj v ponedeljek sem se odšel prijaviti na občino. Nisem vedel,, kakšen je bil moj status in kaj je treba urediti. Poznam ljudi, ki delajo na občini, ker sem delal blizu njih. Z načelnikom sva se videvala vsako jutro, tamle pri progi, jaz sem šel v kasarno, on pa na občino. Ko sem prišel na občino mi je zelo uradno dejal: »Kdo ste pa vi?« Nekoliko smešno je bilo to njegovo vprašanje, pa sem mu v šali odgovoril: »Gospod Niko, jaz sem okupator – M. S.« Rekel mi je, da bom pri referentki vse uredil. Izpolnil sem formularje in plačal takso. Uvrstila me je med tujce, kot da sem ravnokar prišel, ne pa, kot da sem v Sloveniji živel od leta 1965. Osebno izkaznico sem moral pustiti pri njih in nikoli mi je niso vrnili (izdana je bila v Sloveniji, veljala je do leta 2001). Referentka mi je takrat povedala, da moram najprej zaprositi za dovoljenje za začasno bivanje. Zaprošil sem zanj in so me zavrnil. Na negativno odločbo sem se pritožil. Zaradi tistega njihovega neustavnega zakona [izbrisa iz RSP] sem naenkrat postal tujec, po

---

¹⁷ V zvezi z izbrisom želijo vladajoče institucije v Sloveniji pozabiti vsaj dvoje. Prvič, da so prispevale h konstruiranju »javnega pozabljanja« kontinuitete s prejšnjo državo in zakoni, ki so veljali pred ustanovitvijo samostojne Slovenije (denimo status stalnega bivališča, vojaške pokojnine ipd.), drugič pa želijo pozabiti, da se je izbris sploh zgodil. To se je predvsem pokazalo pri sprejetju novele zakona o državljanstvu, ki v svojem 19. členu poskuša odpraviti nekatere posledice izbrisa, vendar tako, da ga hkrati že pozablja oziroma ga ne priznava kot protiustavni ukrep. Novela zakona vsebuje pravico, da lahko ljudje, ki so imeli na dan 23. 12. 1990 v Sloveniji prijavljeno stalno bivanje, pridobijo slovensko državljanstvo z veliko lažjimi pogoji kot drugi tujci, vendar pri tem niti z eno besedo ne omenja izbrisa niti ne omogoča priznavanja statusa stalnega bivanja za nazaj, od takrat, ko ga je ministrstvo za notranje zadeve nezakonito odvzelo.

tridesetih letih bivanja v Sloveniji. Vsi nadaljnji odgovori ministrstva in vlade so bili negativni (posneto pričevanje, 11. 6. 2002).

Kljub nenehnim poskusom, ki trajajo deset let, M. S. do danes ni uspelo legalizirati njegovega bivanja v RS; nabral pa je približno pol metra visok kup papirjev: odločb, pritožb in druge »korespondence« s sodnimi in izvršilnimi oblastmi.

M. S., ki ga je nova slovenska oblast oropala pravice do bivanja na ozemlju Republike Slovenije, pravice do zaslužene pokojnine, pravice do odkupa vojaškega stanovanja, ter ga za več let izgnala iz Slovenije, je svoje razmišljanje o funkcioniranju in »pozabljanju« nove države povzel v odlomku:

Zanje [slovensko oblast] je svet nastal leta 1991, nobenega zakona od prej ne priznavajo. Ničesar se ne spomnijo od prej. Pijani so od državnosti. Lahko me sovražijo, kolikor hočejo, ampak – to naj bi bila vendar pravna država! (posneto pričevanje, 24. 7. 2002).

VPRAŠANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC IN RANLJIVOST NEDRŽAVLJANOV

Leta 2001 so mi državljanstvo vrnilo.¹⁸ Zdaj sem popolnoma drug človek. Policaji me ne mučijo več. Kadar me ustavijo, jim dam dokumente: pogledajo jih, se zahvalijo in me izpustijo. Prej so me zmerjali s četnikom, lahko so me pretepli, zdaj ne rečejo nič. Vedeli so, da sem bil brez papirjev in srbske nacionalnosti – zaradi tega so z mano lahko počeli, kar se jim je zljubilo (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

Izbrisani so se znašli v položaju, ko so že samo s svojim obstojem in bivanjem na ozemlju Republike Slovenije prekršili zakon. Zaradi tega so bili lahko kaznovani z denarno kaznijo in z »varnostnim ukrepom odstranitve tujca iz RS« (zakon o tujcih, 50. člen, »prisilna odstranitev tujca«). Nekatere je policija, da bi jih odstranila iz države, zaprla v enega od centrov za tujce.¹⁹ Z drugimi besedami, *izbranim* se je lahko zgodilo, da jih je policija zaprla²⁰, ne da bi sploh storili kakršno koli kriminalno dejanje. Eden od intervjuvancev, V. P., se je izrazil: »Ubili so nas kot imetnike pravic. Če ljudje, ki živijo tukaj, pravno ne obstajajo, se jim lahko zgodi marsikaj.« Hannah Arendt²¹ je zapisala, da nacionalna država ne more obstajati, kadar je princip enakosti pred zakonom enkrat uničen: »Brez te pravne enakosti, ki je originalno nadomestila starejše zakone in fevdalni red, nacija razpade v anarhično maso nad- in podprivilegiranih individuumov.« (Arendt 1979 [1948], 290.) Nezmožnost, da bi obravnavali vse posameznike in posameznice kot pravne osebe (ki bi imele status državljanov, tujcev z začasnim ali stalnim bivanjem) predstavlja nevarnost, ki se skriva v tem,

---

¹⁸ M. B. je leta 1992 dobil državljanstvo po 40. členu zakona o državljanstvu. Leta 1993 so mu ga odvzeli in ga avtomatično izbrisali tudi iz RSP. V odločbi o odvzemu državljanstva so navedli, da so izvedli revizijo postopka in da je odzem dokončen. Odločitev vrhovnega sodišča iz leta 1994, da mu mora ministrstvo za notranje zadeve državljanstvo vrniti, ni bila spoštovana. Državljanstvo so mu vrnilo šele na zahtevo ustavnega sodišča.

¹⁹ Mnogim je policija izdala sklep, na podlagi katerega so jim dovolili živeti na njihovih domovih z zahtevo, da morajo sprožiti postopek za legalizacijo bivanja v RS. To je pomenilo, da so se morali vsak mesec javiti na lokalni policijski postaji. Ukrep je mogoče razumeti kot poskus kriminalizacije te skupine ljudi.

²⁰ Uradna formulacija tega zapiranja je zajeta v 57. členu (»strožji policijski nadzor«) in se glasi: »Strožji policijski nadzor pomeni omejitev svobode gibanja na prostore centra.« (Zakon o tujcih, 57. člen, tretji odstavek.) Zelo podobno formulacijo navaja novela zakona o tujcih iz leta 2002: »Strožji policijski nadzor pomeni omejitev svobode gibanja na prostore centra, v skladu s hišnim redom centra.« (48. člen Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o tujcih, Ur. l. RS 87/2002.)

²¹ V svoji kritični analizi moderne nacionalne države je Hannah Arendt izhajala tudi iz primerov novih nacionalnih držav pred prvo svetovno vojno in po njej, ki v državljanstvo niso vključile pripadnikov novih etničnih manjšin.

da za to skupino ljudi postane pristojna policija in tako zapadejo pod policijski režim. To pa je lahko prvi korak na poti k popolni dominaciji, to je položaju, v katerem je delovanje (zavzemanje za pravice in možnosti, da te v javnem prostoru »slišijo«) onemogočeno. O popolni dominaciji lahko govorimo takrat, ko ima država v obliki birokracije in policije neposredno oblast nad ljudmi (njihovimi življenji in telesi). Izbris je ustvaril razmere, da so ljudje že s tem, ker so bili na ozemlju Slovenije, kršili zakon, za take primere pa je pristojna policija. V sociologiji policije je znano, da pod policijski režim hitro zapadejo tiste kategorije ljudi, za katere je značilno, da jim v pomembnih institucijah družbe in države primanjkuje moči. Neka skupina postane področje policije (police property) takrat, ko vladajoče elite prepustijo probleme te skupine policiji (Lee 1981 v Neocleus 2000, 81–82). Policijski režim učinkuje kot onemogočanje delovanja (*vita activa*), kot smo omenili, simbolno pa lahko rečemo, da je v takem kontekstu policija varuhinja državljskih statusov.

Izničenje principov pravne države in enakosti pred zakonom se kaže tudi v tem, da je bil izbris arbitrarni ukrep: niti širša javnost niti prizadeti niso vnaprej vedeli, kakšna pravila in zakoni bodo doleteli to skupino ljudi. Prav nasprotno, Slovenija je leta 1991 sprejela izjavo o dobrih namelih (glej raziskovalno poročilo Jasminke Dedić v tej publikaciji). Celotako, ko se je izbris iz RSP že zgodil, torej 26. 2.1992, nismo vedeli zanj niti širša javnost niti prizadeti. Ta arbitrarni ukrep kaže na *arbitrarnost celotnega sistema*. V odstotkih gledano je izbris prizadel veliko število ljudi; približno en odstotek prebivalstva Slovenije, torej je bil iz RSP izbrisan vsak stoti prebivalec.

Policijska prevlada nad *izbrisanimi* ne pomeni, da je policija dosledno izvajala svoja pooblastila nad vsemi izbrisanimi posamezniki in posameznicami, ampak *grožnjo* oziroma *zavedanje izbrisanih o tem, da se v trenutku lahko znajdejo v policijski obravnavi* in da v Sloveniji ni nobene institucije, ki bi jih lahko zaščitila. V postopkih odstranjevanja iz države pa je policija kršila njihove pravice predvsem do družinskega življenja, osebne varnosti in dostojanstva.

M. M., ki je bil rojen v Sloveniji, vendar ni imel slovenskega imena, se je pred samovoljo in nadlegovanjem policije hotel zaščititi tako, da si je spremenil ime in priimek, vendar to ni pomagalo, ker mu je bila leta 1994 zaradi prestajanja zaporne kazni zavrnjena prošnja za državljanstvo (po 40. členu zakona o državljanstvu). Po spremembi imena ga niso več

nadlegovali zaradi njegovega imena; nadlegovali so ga zato, ker zaradi izbrisa iz RSP ni imel nobenega dokumenta, s katerim bi se lahko izkazal:

Potrebujem neki dokument, da se izkažem kot oseba, kdo sem, kaj sem. Če nimaš nobenega dokumenta, se ti lahko zgodi karkoli. Preden policaju obrazložim svoj položaj... Ničesar ne morem delati legalno, nobene firme ne morem odpreti na svoje ime.

Boli me, da vse življenje živim v Sloveniji, pa nimam državljanstva. Najbolj me je bolelo, ko me niso hoteli vpisati kot očeta mojega otroka. Tudi moja mamo boli, da nimam državljanstvo. Včasih reče: tri otroke sem rodila, dva imam, tretjega pa ne. Večkrat sem od policije slišal: »Poberi svoje stvari in izgini v Bosno.« Ne morem vsakokrat vsakemu policaju razlagati, kako je z mojim statusom, da imam vloženo vlogo za državljanstvo, da imam slovensko vozniško dovoljenje, potnega lista pa ne itd. Rekli so mi tudi, da imam srečo, da me ne peljejo na mejo in me pošljejo dol. Kam bi me pravzaprav poslali? To v človeku zbuja jezo, sovraštvo (posneto pričevanje, 28. 8. 2002).

M. B. je doživel, kako je policija zaščitila samo sebe pred pritožbo in s tem še utrdila svojo premoč in oblast (nad izbrisanimi):

Zgodilo se je, da sem se prišel na policijo pritožiti, ker me je pretepel policaj. Dal sem izjavo o tem, kaj se je zgodilo. Rekli so mi, da moram počakati, da bo prišel policaj, ki je pristojen za to področje. Čakal sem toliko časa, da je prišel v službo in stopil predme policaj zoper katerega sem se prišel pritožiti (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

Z drugimi besedami, škoda, ki so jo utrpeli *izbrisan,i* ni samo njihova osebna škoda, ampak tudi škoda za ves pravni sistem in za druge javne institucije, ki bi morale biti podrejene načelom pravičnosti, pravne enakosti, pravne varnosti itd. Škoda, ki je bila storjena pravnemu redu, se kaže v večletnem izvajanju protiuustavnega ukrepa izbrisa ter *pristojnosti policije za skupino ljudi, ki ni povezana s kriminalnimi dejavnostmi, ampak z dejstvom, da jo je država oropala vseh pravic.*²²

---

²² Zgodovinsko gledano je bila policija v tridesetih letih v zahodni Evropi prvič pooblaščen za delovanje z ljudmi, ki so izgubili zaščito države, v kateri so živeli. Značilno za takratno delovanje policije na tem področju je bilo, da ni zgolj izvajala zakona, ampak je postala neodvisna od vlade in ministrstev (Arendt 1979 [1948], 287).

M. B., ki so mu leta 1993 pridobljeno državljanstvo protiustavno odvzeli, se je spomnil velike vloge policije na Koroškem:

Na Ravnah so delali racije. Na domovih, po cestah. Če nisi odprl vrat, so jih razbili. Med seboj smo se obveščali, če je kdo kaj zvedel. Če so na primer prišli po T. D. in še koga, sem lahko pričakoval, da bodo prišli tudi pome. Zgodilo se je, da sem spal pod mostom, da bi se izognil policijskemu matretiranju in izgonu (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

»Nič ne pomaga, tudi če nisi nič kriv!«

Policija je imela nad prebivalci brez papirjev (torej *izbrisanimi*) veliko zakonskih pooblastil in pollegalnih možnosti za ustrahovanje in nadzor. Denimo bivanje pod strožjim policijskim nadzorom v centru za tujce lahko odredi kar policija. Strožji policijski nadzor pomeni omejitev svobode gibanja²³ na prostore centra (57. člen zakona o tujcih). V razlagi tega člena zakona piše, da mora policija »tak ukrep sprejeti, če sumi, da se skuša tujec izogniti temu, da bi zapustil državo« (Rakočevič 1999, 140).²⁴ Torej, gre za preventivni ukrep (*protectiv custody*). Center za tujce lahko po Goffmanovi klasifikaciji totalnih institucij uvrstimo v skupino ustanov »za zavarovanje skupnosti pred nekaterimi nevarnostmi« (Goffman 1961 v Flaker 1998, 19). Zapiranje *izbrisanih* v center za tujce jih je simbolno označilo za potencialno nevarne.

B. R., ki se je v Slovenijo preselila v začetku osemdesetih let in je bila do osamosvojitve Slovenije zaposlena v tekstilni tovarni, je izvedela, da nima več pravne podlage za bivanje v Sloveniji, ko so prišli ponjo na dom policaji. To je bilo leta 1994. Z B. R. sem se pogovarjala v začetku leta 2002, ko je še vedno živela v centru za tujce.

Nekega dne je pri meni na vratih pozvonila policija. Bilo je čudno, ko sem zagledala policaje na vratih. Nisem vedela, zakaj so prišli, saj nisem nič naredila, ničesar ukradla, nikomur nič žalega storila ...

---

²³ Dejansko ne gre samo za omejitev svobode gibanja, ampak tudi za odvzem osebne svobode.

²⁴ Novela zakona o tujcih iz leta 2002 definira razloge za strožji policijski nadzor podobno: »Bivanje pod strožjim policijskim nadzorom odredi policija s sklepom, če: - obstaja sum, da se bo skušal tujec prisilni odstranitvi izogniti, oziroma se je takemu ukrepu že izognil; - to terjajo razlogi javnega reda, varnosti države ali mednarodnih odnosov ...« (48. člen zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o tujcih, Ur. l. RS 87/2002.)

Pripeljali so me v ta dom [center za tujce, takrat še »prehodni dom«], v neko sobo in tako sem ostala v njej. Ko sem prišla prvič [leta 1994], se mi je zdelo zelo neobičajno. Jokala sem. Mislila sem si: pripeljali so me v neki zapor (posneto pričevanje, 11. 2. 2002).

N. D., pripadnik romske skupnosti iz Ljubljane, ki so ga leta 1992 prav tako izbrisali iz RSP in ki do leta 2002, ko sem se z njim pogovarjala, še ni pridobil dovoljenja za bivanje, čeprav si za to močno prizadeva že leta, je povedal:

Teško je, če si brez dokumentov. Šel sem delat. Delam s starim železom. Policija me je zaustavila in zahtevala, da pokažem dokumente. Rekli so mi, da nimam niti bivalnega vizuma niti delovnega dovoljenja, samo potrdilo o vlogi za državljanstvo pa da ne velja in da moram z njimi na policijsko postajo. Spraševali so me in na vse sem odgovoril. Zastavljali so mi vprašanja, na katera so že poznali odgovore. Naredili so po svoje – moral sem v Viator²⁵. Poglejte, jaz sem odrasel človek, 33 let imam. Ko pa se, na primer, vozim po cesti z avtom in zagledam policaje, se jih ustrašim. Pa tudi, če sem stoodstotno pošten. Bojim se, da me ne bi ustavili, ugotovili, da nimam državljanstva, in poslali v Bosno ali v Viator ali pa držali pet ur na policijski postaji. Tudi če sem z otrokom, se mi lahko zgodi isto. Nič ne pomaga, tudi če nisi nič kriv (posneto pričevanje, 9. 8. 2002).

Zgornja odlomka iz intervjujev govorita o nastajanju nenavadnega vrednostnega sistema (»Nič ne pomaga, tudi če nisi nič kriv!«) Za izbrisane torej ne velja običajni pravni red: njih so lahko »kaznovali« (zaprli, izgnali, naložili plačilo denarne kazni ali odpeljali na policijsko postajo na zaslišanje), ne da bi storili kaznivo dejanje. Kazen jih je doletela samo zato, ker so se znašli v položaju, ki ga je ustvarila oblast sama in na katero niso imeli vpliva. Čeprav so prav vladajoče institucije ustvarile »pravne frike«, osebe brez državljanstva ali stalnega bivanja, pa te iste institucije niso »prenesle« ljudi brez papirjev na svojem ozemlju. Policijsko izpraševanje N. D. zato ni imelo namena pridobivati informacije, ampak ohranjati in izvajati dominacijo nad ljudmi brez dokumentov, med njimi izbrisanimi iz RSP. Spraševanje ni bilo namenjeno pridobivanju informacij, saj so policaji zastavljali »vprašanja, na katera so že

---

²⁵ Center za tujce, ki je sorazmerno mlada institucija, so nekateri sogovorniki imenovali kar Viator, ki je v resnici sosednja stavba, vendar starejša in predvsem neomadeževana s stigmo, ki jo nosi tako center za tujce, kakor tudi sama beseda »tujec« v povezavi z njim.

poznali odgovore«. Kot je opozorila Silke Bercht, pridobivanje informacij v takih primerih služi zgolj za opravičilo ali pretvezo za policijsko mučenje, ki ima namen zlomiti človekovo osebnost in *širiti simbolno sporočilo*, ki ga ima to dejanje (to je policijsko izpraševanje) na neko skupnost, v tem primeru romsko skupnost (Bercht 2003). Berchtova je opozorila, da je lahko že samo zasliševanje sredstvo mučenja. Zasliševanje lahko daje mučenju navidezno legitimnost in ustvarja fikcijo o tem, da naj bi bila krutost zgolj pomožno sredstvo resnice in da naj bi bila žrtev konec koncev sama odgovorna za vse, kar se ji dogaja (Sofsky 2001 v Bercht 2003).

»Če bi bil takrat [v osamosvojitveni vojni] koga ubil, bi bil do zdaj kazen že odsedel in bil svoboden«

Arendtova je opozorila, da se je v državah, kjer je prišlo do takih anomalij v pravnem redu, celotna hierarhija vrednot obrnila na glavo. Kot merilo, po katerem bi lahko ugotovili, ali je bil nekdo izrinjen iz odsega splošnega zakona²⁶, je Hannah Arendt predlagala vprašanje, ali bi neka oseba imela korist od izvršitve kriminalnega dejanja. Če bi denimo neka mala tatvina izboljšala njen pravni položaj vsaj začasno, smo lahko prepričani, da gre v njenem primeru za temeljno pomanjkanje varovanja človekovih pravic. Enega od nekdanjih vojaških časnikov JLA, M. A.-ja je ministrstvo za notranje zadeve leta 1992 »kaznovalo« z odvzemom državljanstva in izbrisom iz RSP brez ugotovitvenega postopka in obsodbe na kaznivo dejanje. Kaznovali so ga tudi tako, da so ga izgnali in da mu pet let niso dovolili, da bi se vrnil v Slovenijo, na svoj edini dom. V položaju zunaj dosega splošnega zakona mu država ni omogočila niti brezplačnega odvetnika niti ga nihče ni hotel poslušati – kot bi poslušali osebo, ki je storila kaznivo dejanje in bi bila v preiskovalnem postopku. M. A. ni bil kaznovan kot običajni storilci kaznivih dejanj po kazenskem zakoniku, ampak je z odločitvijo ministrstva prenehal obstajati kot pravna oseba v Sloveniji (čeprav ima vse svoje premoženje, zaslužno pokojnino, svoj dom in družino tukaj). M. A., ki je prepričan, da bi bilo zanj bolje, če bi storil hujše kriminalno dejanje, kot pa da je bil izbrisan in s tem izrinjen iz dosega splošnega zakona, se spominja:

Najhuje od vsega je bilo, da nisem mogel uporabljati pravnih sredstev za svojo obrambo. To je največji greh tistih, ki so nas izbrisali. Nisem imel možnosti za

---

²⁶ Termin »splošni zakoni« je mišljen kot nasprotje posebnega, izrednega zakona, ki velja v posebnih, izjemnih razmerah. Eden takih zakonov je zakon o tujcih, ki velja samo za nedržavljanke. Značilnost izrednih razmer, ki so pravno utemeljene v instituciji izrednih razmer, je, da lahko na zakoniti način odpravijo nekatere temeljne človekove pravice (Agamben 1998).

boj z njimi, politični boj, seveda; da se borim z rokami in puško, za to so mi dali možnost. Nisem neumen, da bi ubijal, streljal. Če bi bil takrat [leta 1991 v osamosvojitveni vojni] streljal in koga ubil, bi bil dobil 10 let zapora. Do zdaj bi bil kazen že odsedel in bil svoboden ... Storili so vse, da bi iz mene naredili sovražnika ... Kaznovali so me tudi tako, da mi pet let niso dovolili, da bi stopil v državo. Kot tujec bi imel pravico, da pridem v državo in da v njej živim ... To vam pripovedujem kot zgodbo, ki se je zgodila nekomu drugemu, ne meni. Ne morem verjeti, da se je vse to zares zgodilo. V tistem prehodnem obdobju spreminjanja sistema, v začetku devetdesetih, sem verjel, da bo ta prehod demokratičen. Borili smo se za pravno državo, kjer bi imel vsakdo pravico reči to, kar misli, borili smo se za moč argumenta, ne pa za argument sile – meč države in da bom jaz postal »niko i ništa«. Njihova dejanja so bila drugačna od njihovih besed (posneto pričevanje, 20. 6. 2002).

Hannah Arendt je opozorila: če bi bila oseba brez državljanstva kriminallec, ne bi bila obravnavana slabše od drugih kriminalcev; če bi te osebe (apatridi, *izbrisani*) storile kakšno kaznivo dejanje, bi bile deležne enake obravnave kot drugi. S storitvijo kaznivega dejanja bi si *izbrisani* posameznik prislužil pravice, ki pripadajo osebam v kazenskem postopku: v roke bi dobil odločbo o storjenem kaznivem dejanju, na katero bi se lahko pritožil, vedel bi, česa je obdolžen in kakšna kazen sledi nekemu kaznivemu dejanju. Iz »anomalije«, ki jo zakon ni predvidel (*izbrisani*), bi postal »anomalija, ki jo je zakon predvidel« (kriminallec). Tako pa niso vedeli, čemu jih država »kaznuje«, kaj vse se jim lahko pripeti v tem času, kako dolgo bo to »kaznovanje« trajalo in na podlagi česa in komu naj se pritožijo.

Primer policijskega mučenja in poskus izгона iz države

R. N. se je v Slovenijo preselil leta 1984. Leta 1991 je vložil zahtevo za državljanstvo. Odgovora ni dobil – niti pozitivnega niti negativnega. Iz RSP je bil izbrisan kot vsi, ki niso pridobili slovenskega državljanstva. S pomočjo socialne delavke na zavodu za duševno in živčno bolne, kjer je nekaj let živel, si je pridobil dovoljenje za začasno bivanje, ki ga je vsako leto podaljševal. R. N. je leta 1999 pretrpel policijsko nasilje: kaznivo dejanje iz sovraštva (*hate crime*). Darja Zaviršek je zapisala, da je značilnost kaznivega dejanja iz sovraštva ta, da ni uperjeno le zgolj proti osebi kot individuumu, temveč proti nekomu, ki že uteleša simbol nečesa, kar predstavlja »drugo«, nezaželeno, in ga je zato treba uničiti in

zavreči. Viktimizacija osebe je v takih primerih manj vezana na določeni subjekt; v ospredju je sporočilo, ki govori o tem, kaj je v družbi zaželeno in kaj zavrjneno (Zaviršek 2003). Prekršek, ki naj bi ga bil R. N. zagrešil in zaradi katerega ga je policaj lahko kaznoval, je bil, da ni imel urejenih dokumentov (dovoljenje za začasno bivanje mu je poteklo). Policaj je prekoračil svoja pooblastila, ker je v R. N. videl tujca brez državljanstva, muslimana, moškega z dolgimi lasmi, skratka kulturno Drugega. Njegovo telo je postalo »rasizirano telo«, telo na katerega je pripet rasistični imaginarij. Navajamo nekoliko daljši odlomek pripovedi R. N., kajti gre za simptomatični primer kršenja človekovih pravic povezanih z izbrisom. Odlomek ponazarja *izvajanje zakonitega ukrepa policije in sodnika za prekrške* zaradi nelegalnega bivanja osebe na ozemlju Republike Slovenije, to je odstranitev tujca iz države. Na koncu daje zgodba vpogled tudi v neučinkovitost pritožbenih postopkov zaradi kršenja pravic. R. N. se je spominjal:

Leta 1992 sem zaprosil za slovensko državljanstvo po vseh pravilih, vendar nisem dobil nobenega odgovora. Socialna delavka (v zavodu za duševno in živčno bolne, kjer sem živel zaradi težav z duševnim zdravjem) mi je zagotovila, da državljanstva zagotovo ne bom dobil in mi je pomagala pridobiti bosanski potni list in dovoljenje za začasno bivanje. Leta 1999 mi je bosanski potni list potekel in bilo mi je zares že dovolj negotovosti. Odločil sem se, da moram na vsak način dobiti pozitiven ali negativen odgovor na svojo vlogo za državljanstvo. Ko sem klical na Beethovno, sektor za naturalizacijo, sem vztrajal, da uradnica pogleda v računalnik in ugotovi, kakšen je moj status. Našla me je in mi poslala vabilo za pogovor v zvezi s podelitvijo državljanstva. Uradna oseba mi je zagotovila, da bom stoodstotno postal slovenski državljan in da nima smisla, da bi podaljšal bosanski potni list, kajti dobil bom slovenskega. Teden dni kasneje, 14. septembra 1999, mi je po telefonu sporočila, da ima v rokah mojo odločbo o državljanstvu in da mi jo bodo poslali po pošti.

Kot tujec sem vedno nosil s sabo potrdilo o začasnem bivanju. Takrat, ko sem uradno že postal slovenski državljan, 15. 9. 1999, sem šel k okulistu. Srečal sem dolgoletnega prijatelja iz Celja. Povedal sem mu veselo novico, da sem postal slovenski državljan in šla sva na pivo. Tisto popoldne sta me legitimirala dva policaja. Izročil sem jima listek o bivalnem vizumu in povedal, da sem dan pred tem postal slovenski državljan. Dal sem jima tudi bosanski potni list, ki je sicer že potekel. Policaj je rekel, da sem naredil prekršek. Prosil sem ga, naj pokliče na

MNZ in se pozanima o mojem statusu. Bil je uradni dan, sreda ob pol dveh popoldne, vendar tega ni storil. Policaj je vztrajal, da sem storil zelo velik prekršek in moral sem z njima. Šli smo mimo lokala, kjer je sedel prijatelj in pomahal sem mu. Policajem je povedal, da sva ravnokar govorila o tem, da sem postal slovenski državljani. Policaj je rekel, da me peljejo k sodniku za prekrške. Prijatelj je rekel, da bi me rad spremljal. Eden od policajev se je obnašal zelo sovražno do mene, zato ker je videl, da imam bosansko ime, da sem musliman. Drugi je bil ves čas tiho. Najprej sta me peljala na policijsko postajo Center. Tam sem čakal približno pol ure. Dali so me v posebno sobo. Potem smo šli k sodniku za prekrške. Prijatelj je šel povsod z mano.

Ta policaj, ki je vodil vso zadevo, je najprej sam stopil k sodniku za prekrške. Mene je zunaj pazil drugi, mirni policaj. Čez deset minut so me poklicali noter in na mizi sem zagledal položnico. Razveselil sem se, misleč, da bom samo plačal neko kazen – sicer nisem vedel, za kaj – in da me bodo spustili. Sodniku sem dal roko in mu začel zatrjevati: »Saj bom plačal, saj bom plačal...« Šli smo ven iz zgradbe, policaja sta tesno hodila ob meni, vsakega sem imel na eni strani, pa nisem vedel, zakaj. Ko smo stopili na ulico, ju je prijatelj vprašal: »Kaj vama pa je? Zakaj ga ne izpustita?« Ta, ki me je sovražil in je pod roko nosil vse moje papirje, je odgovoril: »On nič ne ve. Dobil je izgon iz države v spremstvu policije.« Tega mi sploh ni povedal sodnik za prekrške, ampak šele policaj na ulici, oziroma sploh ne meni, ampak mojemu prijatelju. Ko sem to slišal, takrat smo šli ravno mimo nekega lokala, kjer so imeli mize zunaj, sem se odtrgal od njiju, zgrabil kozarec za pivo z bližnje mize in se z njim udaril po glavi. Oba sta skočila name in me podrla na tla. Eden mi je sedel na vrat. Kričal sem, naj me izpustijo. Skoraj me je zadušil. Kri je brizgala okoli. Noge sta mi vklenila v lisice. Po hrbtu sem imel rane od tega, ker je ta policaj sedel in skakal po meni. Prijatelj je takrat zbežal stran. (Kasneje sem izvedel, da je obvestil mojo socialno delavko²⁷ o dogodku in potem je ona vso noč klicala na policijsko postajo, da bi izvedela, kje sem in kaj se dogaja z mano. Nobenih informacij ji niso dali, zato je takoj zjutraj klicala na MNZ, oddelek za naturalizacijo.)

---

²⁷ To je bila socialna delavka iz stanovanjske skupnosti Altra, kjer zdaj stanuje R. N.

Policaja sta poklicala okrepitev. Prišla je marica in vsega krvavega so me vrgli noter. Mislil sem, da me bodo ubili. Govoril sem: »Pustite me!« zelo na glas. Odpeljali so me na policijsko postajo. Tam so me topli. Eden me je udaril v glavo ... Bil sem vklenjen v lisice, roke in noge. Izživljali so se na meni. Postavili so me pokonci in mi rekli: »Ajde, zdaj pa hodi.« Nisem mogel hoditi v lisicah. Padel sem.

Ne vem, koliko časa je preteklo. Bila je že noč. Peljali so me na polikliniko. V lisicah, krvavega, so me dali na voziček in me peljali po bolnišnici. Videti sem bil kot kriminallec. Ko sem prišel v ambulanto, so me polegli na posteljo. Obe nogi in eno roko sem imel v lisicah, ranjeno roko pa sta mi držala dva policaja. Zdravnik me je šival. Eden od policajev mu je rekel: »Pazite, da vas ne ugrizne,« zdravnik pa: »Ah, džanki...« Od stekla sem imel prerezano kito. Operirali so me. Kasneje sem imel na tem mestu še eno operacijo.

Zunaj me je tisti policaj, ki je vse to opvzročil, vprašal: »Če obljubiš, da boš miren, ti bom snel lisice, da boš lahko pokadil cigareto.« Cigareto sem takrat res potreboval. »Obljubim,« sem rekel. Dal mi je cigareto, prižgal sem jo in potegnul en dim. Naenkrat mi jo je izbil iz roke in zakričal: »Ali si znorel, pička ti materna?«

Takega, brez kakršnih koli tablet proti bolečinam, so me vrgli v marico. Iz kliničnega centra so me peljali na policijo in me vrgli v neko celico. Mislil sem, da bo nekdo prišel in me ubil. Verjetno je minila kakšna ura ali več, dokler niso prišli trije policaji. Eden od njih je imel več činov, verjetno je bil komandir postaje. Razveselil sem se, da bom končno lahko povedal, da je bil nesporazum in da me bo kdo razumel. Nihče me ni hotel poslušati. Rekli so, da me bodo odpeljali. »Kam pa?« »Boste videli.« Povedal sem jim, da sem uporabnik psihiatrije in če mi lahko dajo kakšne tablete za pomiritev. Odgovoril mi je: »Mi nismo psihiatri, mi smo policisti.« Odpeljali so me.

Vodili so me po neki kleti, prišli smo do vrat. Prižgali so luč. To je bila klet azilnega doma. Doli je bil črno-beli svet. Ljudje so spali po tleh. Jaz sem bil ves krvav. Bilo mi je grozno, pomislil sem, da v Bosni nimam kam iti ...hodil sem gor

in dol kot duh. Neki kosovski Albanec, ki je bil tam, me je tolažil. Tam je bil že mesec dni. Dal mi je cigarete in se pogovarjal z mano. Tudi drugi so me tolažili. Neki Bosanec je rekel, da je 25 let delal v Sloveniji v nekem podjetju, ima hčerko, z ženo pa sta se ločila in takrat se je preselil v samski dom. Verjetno si ni podaljšal dovoljenja za bivanje. Policaji to lahko odkrijejo z računalnikom in potem jih lovijo. Zjutraj so prišli po nekatere in jih odpeljali.

Zjutraj je prišel pome neki paznik [inšpektor]. Dal mi je moj potni list in mi rekel: »Izvolite, svobodni ste, gospod N.« »Aha, svoboden, sem. Komu pa naj se pritožim za vse to, kar sem preživel?« »Zakaj pa?« se je začudil.

Kasneje sem izvedel, da je Altrina socialna delavka zjutraj poklicala na MNZ, oddelek za državljanstva, jim povedala, kaj se je zgodilo in potem so oni v azilni dom po faksu poslali mojo odločbo o državljanstvu. Potem so me takoj izpustili.

Kasneje sem se pritožil pri varuhu človekovih pravic. Povabili so me na pogovor. Vprašali so me, zakaj sem si sploh pridobil dovoljenje za bivanje. Kdo mi je sploh rekel, naj si pridobim dovoljenje za bivanje. Bil sem zelo jezen, izpadlo je, kot da sem sam kriv za vse. Rekli so mi, da sem že takrat, leta 1992, postal slovenski državljan, kajti vlogo sem oddal po vseh pravilih in izpolnjeval vse pogoje. Uradni pisni odgovor Bizjaka je bil, rečeno na kratko, da se mi v prihodnje kaj takega ne bo več pripetilo.

V časopisu, v črni kroniki Dela, pa so ta dogodek cinično zabeležili pod naslovom: »Noče domov.«

Dan po tem dogodku sem dobil odločbo o državljanstvu in odšel v psihiatrično bolnišnico. Bil sem popolnoma iz sebe. Pol leta sem potreboval, da sem prišel k sebi (posneto pričevanje, 6. 8. 2002).

Ta primer (kakor tudi drugi primeri policijskega nasilja nad *izbrisanimi* ter izgonov iz države) kaže na nasilje, ki je povezano in definira kulturnega Drugega.²⁸ Zakon o tujcih je deloval kot racionalizacija in opravičilo za policijsko agresijo. Država si je v svojih pravnih inkarnacijah prizadevala normalizirati nasilje nad kulturnim Drugim tako, da je skrivno, *posredno podpirala policijsko nasilje*. Podpirala ga je različno: s samim izbrisom, z izvajanjem zakona o tujcih, ki za prekršek nelegalnega bivanja, ki ga je v tem primeru država sama ustvarila, predpisuje izgon, z neučinkovitostjo pritožbenih postopkov ter z dolgoletno brezbriznostjo do tega problema. Svojo odgovornost za nasilje je policija uspešno skrila za pravne procedure, državni formalizem in sklicevanje na zakonodajo.

S pomočjo policijske »obrnave« (agresije) je bil R. N. interpeliran v kulturnega Drugega, konstruiran v animalno telo, balkansko telo, ki je primitivno, krvavo, neracionalno, agresivno, necivilizirano. Policaj je zdravniku na urgenci, ki je R. N. šival prerezano kito, dejal: »Pazite, da vas ne ugrizne.« Policijsko nasilje je bilo, kot že rečeno, racionalizirano s tem, ko je policaj odkril, da je R. N. v »velikem prekršku« in to je potrdil tudi sodnik za prekrške.

V celotni epizodi implementacije zakona o tujcih, od prve legitimacije do privedbe pred sodnika za prekrške, obiska bolnišnice in vrnitve na policijsko postajo, zavzema posebno mesto sovražni odnos enega od policajev do R. N. Telo R. N. je v tem odnosu, ki ga razumemo kot značilni primer zatiranja kulturnega Drugega, postalo objekt popolne dominacije: porazdelitev moči je bila nedvoumna: mučitelj je imel vse možnosti, žrtev pa nobene (Bercht 2003). Silke Bercht vidi natanko v tem bistvo mučenja: kot preračunljivo krutost, ki se izvaja z namenom zlomiti osnovno zaupanje in voljo človeka ter trajno poškodovati njegovo osebnost. Glavni cilj mučenja ni izsiljenje priznanja, niti prisilna prevzgoja, temveč zlom osebnosti (ibid.). Mučenje ima namen uničiti voljo žrtve ter vzpostaviti ali *ohraniti določen red v razmerjih moči* (ibid.). Policaj je z uporabo svojih »pooblastil«, s sovražnim vedenjem, potrdil *skrito idejo* izbrisa iz RSP: nekatere skupine ljudi se ne morejo integrirati v slovensko družbo in zato jim ni dovoljeno živeti na ozemlju Slovenije.

---

²⁸ Pri analiziranju pomena nasilja policije nad R. N. se opiramo na članek Allena Feldmana (1996) »On Cultural Anaesthesia«, v katerem analizira nasilje policije nad Rodneyjem Kingom, kjer je šlo prav tako za rasistično motivirano nasilje, in na članek Silke Bercht (2003), v katerem se ukvarja z značilnostmi in učinki mučenja.

Kot (domnevno) oseba brez državljanskih pravic ali pravic, ki izhajajo iz dovoljenja za bivanje, je bil R. N. za policijo zgolj rasizirano telo, telo brez glasu, volje in mišljenja, ki ga je treba izgnati. *Nihče ga ni slišal*, ko je povedal, da je slovenski državljan in da po zakonu ne more biti izgnan: ne dva policaja, ki sta ga prva legitimirala, ne sodnik za prekrške, ne policaj z višjim činom na policijski postaji Ljubljana Center, ne zdravnik na urgenci in ne policaj (ali inšpektor), ki ga je sprejel v center za tujce. Nihče ga tudi ni slišal, ko je prosil za tablete proti bolečinam in tablete za pomiritev zaradi težav z duševnim zdravjem. Silke Bercht (2003) je poudarila, da so za obstoj in ohranjanje mučenja odgovorni ne le tisti, ki ga uporabljajo in izvajajo, temveč tudi vsi tisti, ki ga tolerirajo, zamolčijo ali tajijo. Mučenje je sredstvo preprečevanja in uničevanja nasprotij, opozicij, raznovrstnosti, skratka svoboščin, ki jih povezujemo z demokracijo (Bercht 2003). To, da R. N. ni nihče »slišal«, je povzročilo njegovo popolno dehumanizacijo, kot da ni človek in nima človeških občutkov in pravic. »Man is before he acts« je po Baumanu filozofsko bistvo rasizma. Karkoli človek *stori*, ne spremeni tega, kar je (Bauman 1999, 60).

Če bi bil R. N. resnično oseba »brez papirjev« oziroma mu ministrstvo za notranje zadeve še ne bi dodelilo državljanstva, bi policija svoj posel izpeljala do konca, v svoje popise del in nalog pa bi zapisala en *zakoniti* izgon tujca več, ki je nezakonito bival na ozemlju Republike Slovenije. Morda bi se zgodilo, da ga sploh ne bi izgnali, ampak bi ga čez nekaj dni izpustili, da bi šel domov, kakor sem pogosto slišala od *izbrisanih* oseb, ki so to doživele na lastni koži. A simbolno sporočilo bi ostalo: določena skupina ljudi je odveč in očitno nima pravice živeti v Sloveniji.

Izgone je vselej spremljala odločba o prekršku, ki je temeljila na zakonu o tujcih in zakonu o prekrških. Sodnik za prekrške, ki je izrekel R. N. varstveni ukrep odstranitve tujca iz Republike Slovenije za šest mesecev, je hotel, da poleg individualnega kaznovanja njegova odločba učinkuje tudi vzgojno, preventivno in na kolektivni ravni. V utemeljitvi naložene kazni je sodnik za prekrške, v tem primeru Franc Dobrovnik, 15. 9. 1999 zapisal:

Upošteva je okoliščino, da število takšnih oseb v RS stalno narašča in da jih ni mogoče evidentirati, je gotovo na mestu izrek takšnega varstvenega ukrepa.

Sodnik za prekrške R. N. torej ni kaznoval zgolj kot osebo, ki naj bi storila prekršek, ampak tudi kot pripadnika neke skupine. Na simbolni ravni tako kaznovanje zlahka prevedemo v zahtevo po podreditvi in absolutni poslušnosti, predvsem pa kot zastraševanje neke skupnosti.

Ravnanje policije kot popolnoma razumno in zakonito je prikazal osrednji dnevni časopis *Delo*. V rubriki Kronika so dne 17. 9. 1999 objavili tale zapis dogodka o poskusu odstranitve R. N. iz Slovenije:

NOČE DOMOV. Ljubljana – Policisti iz Centra so v sredo ob pol štirih popoldne na Petkovškovem nabrežju legitimirali 33-letnega R. N., državljan BiH. Ker so odkrili, da mu je dovoljenje za začasno bivanje v Sloveniji poteklo že zadnjega decembra lani, so ga odpeljali k sodniku za prekrške. Ta ga je kaznoval z 21 tisoč tolarji kazni in ga za šest mesecev izgnal iz Slovenije. Ko so policisti R. N. spremljali do policijske postaje Center, je mimogrede z mize na letnem vrtu nekega lokala vzel kozarec, ga razbil in se z njim začel tolči po glavi, ob tem pa je še kričal. Policisti so ga vklenili in spravili v intervencijsko vozilo, kjer pa je spet z glavo butal ob stene, tako da so mu vklenili še noge, a je odločen, da se poškoduje, potem z glavo tolkel ob tla. Policisti so tako R. N. morali zapeljati še na urgenco v Klinični center, kjer so ga oskrbeli, nato pa so ga odpeljali v center za odstranjevanje tujcev iz države.

V nasprotju z razumnim in skrbnim ravnanjem policije je ravnanje R. N. prikazano kot nerazumno in samoagresivno. Bolečine, ki jih je pretrpel R. N. zaradi policijskega posredovanja, so v članku spremenjene v poškodovanje samega sebe. Policija naj ne bi imela nič pri tem, nasprotno, prikazana je kot tista, ki mu je olajšala bolečine, poskrbela za njegovo fizično integriteto, zdravje, mu omogočila medicinsko oskrbo. Gre za značilno neobčutljivost za bolečino Drugega, kar smo imenovali kulturna anestezija. V članku je pisalo, da »noče domov«, namesto, da ni hotel zapustiti doma.

Na koncu ene najhujših noči, ki jih je preživel R. N. v svojem življenju, ko mu je inšpektor centra za tujce vrnil njegov potni list in mu povedal, da lahko oddide, da je svoboden in ga je R. N. vprašal, komu naj se pritoži za to, kar je moral preživeti, je bil inšpektor močno začuden: zakaj neki bi se R. N. želel pritožiti (namesto da bi bil vesel, ker so ga izpustili, moral bi biti srečen, da ga niso izgnali)? Čeprav je bil 16. 9. 1999 državljanski status R. N. nedvoumno dokazan, je rasistični podtekst deloval še naprej. R. N. je še vedno rojen v Bosni in ima kljub slovenskemu državljanstvu muslimansko ime. Zakaj bi se torej želel pritožiti? Poleg tega se je inšpektor verjetno začudil še nečemu. Zakaj bi se nekdo želel pritožiti nad postopki, ki so popolnoma običajni, normalni, saj tujce zapirajo in odstranjujejo vsak dan?!

Prvzaprav je poleg uresničevanja temeljnih človekovih pravic (hrane, bivanja, osnovnega zdravstvenega zavarovanja, spoštljivega ravnanja) to glavni namen ustanove centra za tujce.

Primeri izgonov iz države

Popolna nadvlada policije kot izvršilne veje oblasti je mogoč in zakonita zgolj v primerih, kadar oseba nima dovoljenja za bivanje, državljanstva ali drugega formalnega statusa.

Po M. B. so prišli policisti domov, ker so ga poznali. To je bilo leta 1997. Najprej so ga hoteli izgnati na Madžarsko, vendar ga madžarska obmejna policija ni hotela sprejeti, ker ni imel s seboj nobenega dokumenta (denimo bosanskega ali srbskega potnega lista, preluknjano slovensko osebno izkaznico ipd.). M. B. je pripovedoval, kako so ga po neuspelem izgonu čez slovensko-madžarsko mejo peljali na hrvaško mejo:

Po narodnosti sem Srb in ne bi me smeli izgnati na Hrvaško. S tem so kršili vse konvencije o človekovih pravicah. Na slovenski meji smo se presedli v drug avto: iz policijskega v navaden bel karavan. Hrvaški obmejni policisti me niso hoteli sprejeti. Policaja sta me morala odpeljati nazaj. Na mejnem prehodu Gruškovje je med slovensko in hrvaško mejo nekaj kilometrov širok pas, ki ni niti od ene niti od druge države. Tam na sredini, vmes med obema mejama, smo se ustavili. Izvlekli so me iz avta. Policist mi je dal avtomatsko puško v usta in mi zagrozil, da bo naslednjič sprožil petelina – če se vrnem. Potem me je še brcnil. Pustili so me kar tam, v tem vmesnem pasu, češ, naj grem sam na Hrvaško. Nisem vedel kaj bi. Odločil sem se, da grem na mejo k hrvaškim policistom. Zdeli so se mi bolj človeški, kot slovenski, ker so me na meji zavrnilo (kot Srba me niso hoteli sprejeti). Razložil sem jim, kakšen je položaj. Eden od njih mi je skuhal kavo. Povedali so mi, da jim Slovenci vsak dan pripeljejo po 10, 12 ljudi. Če so bili Hrvati, so jih vzeli – potrebovali so borce – poslali so jih na fronto. Nas, Srbe, so zavračali.

Počakali smo, da se je stemnilo in potem so mi pokazali, kje lahko ilegalno prestopim slovensko mejo in se vrnem domov (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

Kot je poudaril Foucault (1991) v svojih metodoloških izhodiščih, je mehanizme oblasti najbolje proučevati tam, kjer se umeščajo in ustvarjajo svoje realne učinke: na najnižjih ravneh, na skrajnih točkah izvajanja, torej tam, kjer je oblast čedalje manj legalna. Odlomki iz pogovora razkrivajo resnične postopke izključevanja in taktike dominacije.

Policijsko nasilje in izgoni *izbrisanih* sta bili dve najradikalnejši tehniki popolne dominacije in ustrahovanja. Nekateri policaji se pri svojem delu – izvrševanju zakonov – niso ustavili niti, ko so osebo poznali in je bilo več kot očitno, da je izvedba določenega zakona v nasprotju z etiko in človekovimi pravicami.

T. D. so policaji večkrat ustavili, ker ni imel urejenih dokumentov. Štirikrat je moral plačati kazen zaradi tega »prekrška«, enkrat pa so ga celo izgnali za leto dni. T. D. je na policijski postaji, ko je čakal, da ga peljejo na mejo in izženejo, srečal komandirja, ki ga je poznal iz obdobja, ko je bil zaposlen kot varnostnik v železarni Ravne. Ko ga je zagledal, si je oddahnil. Mislil je, da bo komandir preprečil njegov izgon.

Dva dni pred božičem, 23. 12. 1997, sem šel v Avstijo po opravkih. Na meji so mi vzeli hrvaški potni list in me vprašali, ker so me poznali, če sem uredil papirje. Moral sem čakati, dokler ni carinik preveril ... Poklicali so policijo iz Raven. Prišli so pome in me peljali k sodniku za prekrške. Spet so me obtožili za isto stvar, da nimam urejenega bivanja, in mi naložili kazen za 9000 tolarjev (6000 tolarjev kazni in 3000 sodnih stroškov). Sodnica me je vprašala, če imam denar pri sebi. Ker ga nisem imel, je naročila policaju, naj me pelje domov po denar. Preden smo odšli iz njene pisarne, mi je še rekla: »Gospod, to še ni vse, dobili ste izgon iz države za eno leto.« Izročila mi je odločbo o izgonu. Na njej je pisalo, da pritožba ne zadrži izvršitve. Podpisana je sodnica za prekrške Kristina Pregel.

Še isti dan sem bil izgnan. Najprej me je policaj peljal domov. Žena je bila doma, ker je bila na porodniškem. Pričakovala je, da bom prišel šele zvečer, z lučkami, in da bova okrasila stanovanje. Bila je zelo začudena, ker sem prišel s policajem. »Moral bom zapustiti državo,« sem ji rekel. Začela je vpiti na policaja, da so fašisti in ali so normalni. »Jaz nisem nič kriv,« ji je rekel policaj. Mlajša hčerka, še dojenček, je jokala. Hotela je, da jo nekdo vzame v naročje. Policaj je šel ven, ni hotel gledati vsega tega. Starejša hčerka je bila še v šoli. Policaj mi je rekel, naj vzamem denar in da greva. »Nimam denarja,« sem rekel. »Potem pa nič. Greva.« Prišla sva nazaj k sodnici. »Ali ste prinesli denar?« me je vprašala. »Nisem.« Moje dokumente, ki so bili med tem časom pri njej, je zapakirala in dala policaju. Peljal me je nazaj na policijo. Videl sem, da mislijo čisto resno. Prosil sem ga, če me lahko še enkrat pelje domov, da vzamem topl

oblačila in nekaj denarja. Policaj mi je rekel, da ima on ravno konec izmene in naj rečem naslednji. Čakal sem na policiji.

Upal sem, da bom srečal komandirja policije, on me pozna, sodelovali smo vsa leta, ko sem bil varnostnik v železarni in v samskem domu pri železarni. Gotovo bi preprečil moj izgon ... Res sem ga srečal. Veste, kaj mi je rekel? »Kako je, gospod D.? Bomo šli malo na južno mejo?« Nisem mogel verjeti, da se je tako odzval, da mi je tako obrnil hrbet. Po tej njegovi izjavi ga nisem mogel prositi za pomoč.

Komandir je napisal potne naloge in rekel, naj gremo. Pred policijo je čakal tisti čudni policijski avto. Policaj je odprl zadnja vrata policijskega kombija in moral sem vstopiti. Notri je bila čista tema. Zelo hladno je bilo, zeblo me je. Nobenega gretja ni bilo. Nekje sva se ustavila in policaj me je vprašal, če me kaj zebe zadaj. Vprašal sem ga, zakaj me drži zadaj, saj nisem nikogar ubil. Rekel mi je, da se lahko usedem naprej, vendar mi bo prej zvezal roke. Prišla sva do slovenske meje. Tam je vzel v avto še enega policaja. Vprašal ga je, če bo problem na hrvaški meji. Oni drugi je odgovoril, da če ima moj potni list s sabo, ne bo nobenega problema. Hrvaška policija me bo morala vzeti, sta se pogovarjala. Prišli smo na mejo. Hrvaškim carinikom sta dala moje dokumente in se takoj odpeljala nazaj, še preden bi kdo lahko rekel, da je neki problem in da me ne morejo sprejeti na Hrvaško (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

Tako so izgnali T. D., čeprav je imel doma manj kot eno leto starega otroka. Policaj, ki je bil odgovoren za izgon, je z njim ravnal kot s kriminalcem: vozil ga je zadaj, v zatemnjenem delu kombija, pozneje pa mu je na roke priklenil lisice. Kriminalce se mora kaznovati, to je povsem običajno in zakonito, zato je policaj poskušal sam sebi prikazati T. D. kot kriminalca. Sicer bi lahko kot kriminalce deloval policaj, saj se nedolžnih ljudi (ki morajo povrh skrbeti še za svoje mladoletne otroke) ne sme kaznovati oziroma odpeljati na mejo s potnim listom, v katerem piše: »Imetnik tega potnega lista mora zapustiti RS 23. 12. 1997 in nima pravice vrnitve do 23. 12. 1998.«

Pravica do družinskega življenja

Družina je družbena skupina in pravna institucija. Povezana je z zasebnim življenjem oziroma pravico do zasebnosti. Pravica do zasebnega in družinskega življenja je zapisana v pomembnih mednarodnih konvencijah o človekovih pravicah, kakor tudi v slovenski ustavi. Država ni le dolžna spoštovati zasebnosti in družinskega življenja posameznika, ampak tudi *ustvarjati razmere za varstvo* družine, očetovstva, materinstva, otrok in mladine (53. člen Ustave Republike Slovenije). Ustava tudi določa, da so starši dolžni skrbeti za svoje otroke. Podrobnosti glede družinskih odnosov in varstva družine ter način njihove izvedbe seveda ureja zakon. Deseti člen mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah denimo določa, da mora biti družina deležna čim širšega varstva in pomoči, zlasti tisti čas, ko je odgovorna za preživljanje in vzgojo otrok, za katere skrbi. Podobno določata tudi mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah in splošna deklaracija o človekovih pravicah. Preambula konvencije Združenih narodov o otrokovih pravicah pa poudarja, da mora otrok za poln in skladen razvoj svoje osebnosti odraščati v družinskem okolju, v sreči, ljubezni in razumevanju. 7. člen te konvencije zagotavlja otroku pravico, da zanj skrbijo njegovi starši. Skratka, pravo po eni strani družino ščiti pred vmešavanjem države v njeno zasebno življenje, po drugi strani pa nalaga državam skrb za njen obstoj in razvoj.

Najbrutalneje je bila pravica do družinskega življenja kršena v tistih primerih, ko so izbrisano osebo izgnali iz države, kljub temu da je imela doma mladoletne otroke. Z izbrisom, tudi če osebe niso izgnali, je seveda formalno razpadla integriteta družine, saj *izbrisani* družinski član ni imel več istega stalnega naslova kot njegovi otroci in zakonski partner.

E. O. je bila zelo prizadeta, ko je na občini prvič izvedela, da je izbrisana. Z možem sta se odpravila na občino, da bi si uredila novi osebni izkaznici in potna lista. To je bilo aprila 1992. Mož je oddal vlogo brez problema, E. O. pa so napotili na oddelek za tujce. E. O. se je spominjala:

Uradnica mi je povedala, da si bom morala najprej priskrbeti tuji potni list, potem pa bom lahko zaprosila za začasno bivanje. Mož, ki je stal zraven mene, ji je rekel: »Ampak gospa, midva sva že 15 let poročena!« Ona pa je odgovorila: »Ampak gospod, zdaj vam to nič več ne velja.« Z drugimi besedami je rekla, naj izginem iz Slovenije, naj se kar ločim od moža in grem ... Teh besed – da najin zakon zdaj nič več ne velja – ne bom nikoli pozabila (posneto pričevanje, 15. 8. 2002).

V odločbi o izgonu T. D., ki na Koroškem živi več kot dvajset let, je sodnica za prekrške Kristina Pregl ugotovila, da je obdolženi T. D. oče dveh otrok. Kljub temu mu je izrekla plačilo denarne kazni in »varnostni ukrep odstranitve tujca z ozemlja RS za čas 1 (enega) leta«. V odločbi o prekršku je namenoma navedla netočne oziroma zavajajoče podatke. T. D. je vložil zahtevo za državljanstvo leta 1992, ko je izgubil službo v železarni in po tej poti izvedel, da nima več stalnega bivanja. Dokončno negativno odločbo v zvezi z državljanstvom je prejel leta 1996. Pozneje si je urejal dovoljenje za začasno in stalno bivanje, vendar brez uspeha, v veliki meri zaradi sovražnega vedenja (napačnih informacij) referenta Pečnika na lokalnem uradu za tujce. Pred plačilom kazni in izgonom se je skušal zavarovati tako, da se je registriral na policijski postaji kot turist. Dan pred božičnim večerom (23. 12.) leta 1997 so ga izgnali. Sodnica za prekrške pa je v odločbi o prekršku zapisala, da je:

T. D. odgovoren za prekršek po čenu 80/I točka 1 zakona o tujcih, ki ga je storil s tem, ker je bival v RS od 2. 6. 1997 do 23. 12. 1997, to je po preteku treh mesecev, ko je 1. 3. 1997 stopil v RS z veljavnim potnim listom in turistično prijavo in tako ostal v R. Sloveniji dlje, kot mu je bilo dovoljeno na podlagi veljavnega potnega lista oz. prijave za turistično bivanje.

Iz tega odlomka je mogoče ugotoviti: izgon človeka, ki ima doma dva mladoletna otroka, je sodnica za prekrške poskušala opravičiti z navajanjem zavajajočih, torej lažnih podatkov – T. D. ni bil turist, ampak oseba, izbrisana iz RSP.

M. S. je šest let preživel v izgnanstvu (od leta 1993 do leta 1999). Z izgonom so M. S. ločili od njegovih dveh otrok, komaj polnoletnih. M. S. se spominja, kako hudo mu je bilo zaradi te ločitve in kako ju je kljub svoji odsotnosti skušal čustveno podpreti, toliko bolj, ker je menil, da je edini od roditeljev, ki je skrbel za njiju.

Dvakrat na teden sem jima pisal, da bi ju nekako zaščitil. Vsako pismo je bilo zalito s solzami. Ko bi jih človek bral, bi mu počilo srce. Skrbel sem za sina in hčer, da sta ostala poštena, da ne pijeta in se ne drogirata, čeprav jima je mati obrnila hrbet. Sin je živel z mamo, hčerka je živela sama v tem stanovanju. Redno sem ju klical, če ni bilo zveze, pa prek Nemčije (posneto pričevanje, 11. 6. 2002).

M. A., ki so ga prav tako izgnali za več let, se je spominjal:

Moji soprogi so operirali kolk, ko sem bil v izgnanstvu. Ležala je doma, sama, otroka sta hodila v službo. Nikogar ni imela, da bi skrbel zanjo. Na slovenskem veleposlaništvu sem prosil za vizum, pisal sem na pomembne institucije v Sloveniji, da bi me pustili, da se vrnem, da bi skrbel zanjo. Tudi žena je pisala Drnovšku, sam sem pisal Pahorju, velikemu borcu za demokracijo. Vizuma za vstop v Slovenijo takrat nisem dobil (posneto pričevanje, 20. 6. 2002).

Ž. N. je enako kot zgornja informatorja preživel v izgnanstvu več let, prav tako v Srbiji: *Med letoma 1992 in 1998 me niso pustili v Slovenijo. Z ženo in otrokom smo se videvali na Madžarskem in v Italiji. Avtobus gre iz Beograda ob dveh popoldne in pride ob šestih zjutraj na avtobusno postajo v Trstu ... Ženi in hčerki sem telefoniral vsak dan, ne glede na nedelje in praznike – ne glede na to, ali je v vrsti pred mano čakalo 100 ljudi. Ni mi bilo težko čakati v vrsti tri ure, ni mi bilo težko voziti se z vlakom ali avtobusom 10 ur ... samo, da sem ju videl ali slišal. Hudo je bilo, kadar ni bilo telefonskih zvez. Tako smo živeli sedem let in pol. Trpeli sta tudi hčerka in žena, ne samo jaz. Moja hčerka je vsa ta leta odraščala brez očeta (posneto pričevanje, 28. 5. 2002).*

M. B., ki je sprva dobil državljanstvo, pa so mu ga kmalu vzeli, so izgnali trikrat. Drugič leta 1997. Policaji so prišli ponj na njegov dom. Peljali so ga na policijo in k sodniku za prekrške, ki mu je izročil odločbo o izgonu. Niso ga izgnali takoj, kot je bilo običajno, ampak šele čez 11 dni. V odlomku iz njegove pripovedi je najbolj pretresljiva izjava takratne načelnice lokalne upravne enote, iz katere je mogoče razbrati opustitev etične dileme, podpiranje kršitve pravice do združevanja družine in sovraštvo.

V tem vmesnem času je šla moja žena vprašat načelnico upravne enote, gospo Irmo Pavlinič - Krebs, kako je mogoče, da so mi vzeli državljanstvo po 25 letih bivanja in kako je mogoče, da me izganjajo, ko pa je pritožba v zvezi z odvzemom državljanstva še v postopku na sodišču. Povedala ji je, da sem oče mladoletnega otroka, in jo vprašala, zakaj pustijo, da tako ravnajo z mano. Načelnica Irma Pavlinič - Krebs je odgovorila, da je v Sloveniji veliko mater samohranilk in da so zdržale in tako bo tudi ona. Moji ženi je dala nasvet, da bi bilo zame najbolje, da sam zapustim državo, sicer me bo čez mejo vrgla policija. Ta gospa je danes poslanka v državnem zboru [in podpredsednica državnega zbora] (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

A. T. se spominja, da je bil eden najbolj tragičnih trenutkov v njegovem življenju, ko se mu je rodila hčerka in je pri matičarki podpisal, da je oče otroka, ko pa sta z ženo prejela otrokov rojstni list, očetovega imena ni bilo nikjer: kakor da je oče neznan. A. T. je potreboval tri leta, preden mu je uspelo pridobiti vsa zahtevana potrdila in dokumente, da so ga vpisali kot očeta v rojstni list njegovega otroka. Pa še potem, ko so A. T. vpisali kot očeta v otrokov rojstni list, so kot naslov njegovega stalnega bivanja navedli drugačen naslov (v tujini) kot ga imata otrok in mati, čeprav dejansko živijo vsi skupaj že vse otrokovo življenje, otrokova oče in mati pa še veliko dlje.

Podobno se je zgodilo M. M., ki je bil rojen v Sloveniji. Leta 1991 je zaprosil za državljanstvo po 40. členu, vendar ga ni dobil, ker je bil kaznovan z večletno zaporno kaznijo. Zaradi izbrisa je imel M. M. težave tudi pri poroki. Ko se mu je rodil otrok, so v otrokov rojstni list pod rubriko stalno bivališče očeta napisali nekdanji naslov njegovega očeta v Bosni. To je M. M. zelo prizadelo:

Že pri poroki sem imel težave. Takrat sem imel še staro slovensko osebno izkaznico. Rekli so mi, da sem bosanski državljan. Šel sem na bosansko veleposlaništvo, da bi mi izdali neki papir, na podlagi katerega bi se lahko poročil. Tam so mi povedali, da nisem bosanski državljan, ampak da mi bodo vseeno izdali neko potrdilo, na podlagi katerega se bom lahko poročil. Na ta dokument so napisali moj naslov, ne iz Ljubljane, ampak nekdanji naslov mojega očeta v Bosni. Ko se je rodil otrok, sem šel s tem istim papirjem na Mačkovo, da me vpišejo kot očeta. Ni mi prišlo na misel, da bodo na otrokov rojstni list vpisali naslov v Bosni. Jaz tam nisem nikoli živel, pa tudi ni dobro, da otrokov oče živi na drugem naslovu kot živita mati in otrok. Vedno smo živeli skupaj.

Takrat, ko sem vložil prošnjo za državljanstvo po 40. členu bi mi ga morali dati, saj leta 1994, ko sem dobil negativno odločbo, nisem bil več v kazenskem postopku. Družino imam tukaj, rodil sem se tukaj. Oni bi radi, da bi kar odšel iz Slovenije, ampak nimam kam. Ponovno prošnjo za državljanstvo sem vložil s pomočjo H.M. leta 2000. Ta postopek še ni rešen. Če bi bil samski, bi zares odšel iz Slovenije. Do zdaj bi že pridobil državljanstvo v Italiji ali kakšni drugi državi. Milijonkrat mi je bilo hudo zaradi tega, ampak kdor tega ni doživel, si ne more predstavljati, kakšen položaj je to in kako se počutim zaradi tega. Najhuje

mi je zaradi otroka. Veste, zelo sem se trudil, da bi sebi in družini olajšal stvar, tudi ime in priimek sem si spremenil s tem namenom. Na meji, na primer, ko so zagledali priimek, so pomislili, jugović ... Zdaj bi pogledali in rekli, aha, slovenska družina in ne bi imeli težav. Nočem se izpostavljati. Sprejemam to kulturo in navade, nisem noben divjak, ampak tega nihče ne upošteva. Priimke so si nekdanje spreminjali Judje, zato da bi bili videti kot Nemci in da bi jih pustili pri miru. Zelo žalostno je, da je to treba početi tudi danes (posneto pričevanje, 28. 8. 2002).

Zgornji citat M. M. nazorno prikazuje več značilnosti v delovanju oblasti: prepletajo se vprašanja o tem, kdo ni bil »vreden« pridobitve slovenskega državljanstva, o nekaterih posledicah izbrisa na družinsko življenje ter o tem, kako deluje in prizadene rasizem.

Uresničevanje pravice do sodnega varstva

V zborniku razprav *Nova ustavna ureditev Slovenije* je Ljubo Bavcon o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah v novi ustavi zapisal:

Za spoštovanje in varstvo človekovih pravic je še veliko bolj kot njihova razglasitev z ustavo, pomembno njihovo sodno, pravno in drugačno varstvo, kadar je do kake kršitve že prišlo. Toda najprej je v tej zvezi treba poudariti načelo neodvisnosti sodnikov, kajti če to ni zagotovljeno, potem postane brezpredmetno vse, kar je o človekovih pravicah svečano razglašeno z ustavo (Bavcon 1992, 47).

M. B. je leta 1992 dobil državljanstvo po 40. členu zakona o državljanstvu. Po letu dni so mu ga vzeli. Po več pritožbah in več let trajajočih postopkih so mu ga vrnil leta 2001. V času, ko ni imel državljanstva (čeprav je bil v postopku), so ga policaji trikrat izgnali in večkrat pretepli. Zmerjali so ga s četnikom. Leta 1995 so ga huje pretepli. Javni tožilec ni sprožil kazenskega postopka proti policajem z argumentom, da se je M. B. upiral aretaciji. M. B. je zaradi tega vložil zasebno tožbo. Tudi lokalno sodišče je krivdo za preživeto policijsko nasilje pripisalo M. B. in vrhovno sodišče prav tako. Postopek pritožbe še ni končan. Zdaj je zadeva na ustavnem sodišču. M. B. se je spominjal:

Policaji so prišli pome domov, češ da moram z njimi na policijsko postajo, ker naj bi kršil javni red in mir. Nisem hotel iti. Upiral sem se, pa so mi dali na roke lisice in me na silo odpeljali. Na policijski postaji so me privezali za steber in me

mučili. Čez glavo so mi dali pokrivalo monitorja. Imel sem zlomljena rebra in natrgane sklepne vezi. Moral sem iti na operacijo mod, ker so me tako brcali, da so mi jih zmečkali. Eden od njih me je brcnil v mednožje in rekel: »Na, tukaj imaš, da ne boš več slovenskim kurbam pankrte delal.« Bil sem pri zdravniku, ki je zapisal poškodbe.

Vzel sem odvetnico za spremljanje na kriminalistično službo in vložil tožbo zaradi kaznivega dejanja. Odvetnica je šla z menoj kot jamstvo, da me ne bi še kriminalisti pretepli. Tožbo sem napisal sam. Kriminalisti so zadevo predali javnemu tožilcu, ki je ugotovil, da sem se upiral aretaciji. Potem sem vložil zasebno tožbo na slovenjgraško sodišče in potem še na vrhovno. Obe sodišči sta ugotovili, da sem se upiral aretaciji, da sem zato dobil take poškodbe. Postopek pritožbe še ni končan. Zdaj je zadeva na ustavnem sodišču (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

Nasilje policije, ki ga je pretrpel B. M., je bilo rasno motivirano: pretepli so ga kot osebo srbskega etničnega izvora. Sodišče je zaščitilo policijo, njeno nasilje je racionaliziralo in opravičilo z ugotovitvijo, da se je M. B. upiral aretaciji. Sodišče v tem primeru, ko se je kršitev pravic že zgodila, ni odločalo neodvisno, ampak je zaščitilo policijo, ki je ravnala nasilno, nesorazmerno in v nasprotju z načelom varstva človekovih pravic. Kakor smo omenili že pri policijskem nasilju nad R. N., so za mučenje odgovorni ne le tisti, ki ga uporabljajo in izvajajo, temveč tudi vsi tisti, ki ga tolerirajo, zamolčijo ali tajijo (Bercht 2003), torej v tem primeru odgovornost za policijsko mučenje nosijo tudi sodišča. Pretvorba B. M. iz cilja agresije v vir agresije je bila mogoč zaradi rasistične premestitve: B. M. so sodišča, tako kot prej policija, videla zgolj v luči rasističnih stereotipov in zgolj to je omogočilo, da so v njem videli vir agresije namesto cilja agresije.

M. S., ki je vložil osem tožb²⁹, je na podlagi številnih izkušenj pri iskanju pravnega varstva na sodiščih povzel:

Največja svinjarija v tej državi je sodstvo. Lahko me sovraži policija ali vlada ... ampak sodišče ... sled za njimi bo ostala v dokumentih, ki mi jih pošiljajo. Na

---

²⁹ Osem tožb je M. S. vložil zaradi: odvzema osebne dokumentacije, neizdanega dovoljenja za stalno bivanje, kršenja pravice do sodnega varstva, zavrnitve vstopa v državo, druge zavrnitve vstopa v državo, izdaje netočnega potrdila o času stalnega bivanja v Celju, izbrisa iz RSP in nepravilnega upravnega postopka.

primer, moja pritožba v zvezi z odvzemom osebne dokumentacije čaka na sodišču že 10 let. Niti potrdila, da mi je bila odvzeta osebna izkaznica, nimam ... Vso svojo dokumentacijo bom odstopil nekemu, ki se bo hotel ukvarjati s tem. Mene kmalu ne bo več ... 12 let mučenja je bilo dovolj ... V Sloveniji je bilo etnično čiščenje, vsi to vedo, ampak nihče noče priznati. To je zločin, sramota. Sodišča pa v 10 letih niso mogla ničesar rešiti (posneto pričevanje, 11. 6. 2002).

M. S. je navedel tudi posamezne primere, iz katerih je mogoče razbrati, da je šlo za kršitev človekove pravice do sodnega varstva. Doživel je mnoge nepravilnosti v delovanju sodišč: od izsiljevanja, nerazumno dolgih sodnih postopkov, pa do kršenja načela o neodvisnosti sodišč. M. S. je menil, da sodišča v resnici nočejo rešiti njegovih primerov in da so »podaljšana roka« tistih, ki so izvedli nezakovitosti, da ga želijo samo psihično in finančno izčrpati, da bi vse skupaj opustil. M. S. se spominja obiska na vrhovnem sodišču leta 1999:

Vsega skupaj sem sprožil osem tožb. Vse imam pospravljeno po predmetih. Na vrhovnem sodišču so te tožbe čakale po pet let. Predstavnica na sodišču je bila Marija Ude - Marinček. Enkrat mi je uspelo priti k njej na pogovor. Rekla mi je: »Veliko tožb ste sprožili. Če vam damo dovoljenje za bivanje, ali jih boste umaknili?« »Ali mislite, da bom jaz še enkrat živel, da si bom zaslužil denar? Uničili ste mi družino, me izgnali ... Ne rabim vaše miloščine,« sem ji odgovoril. Šele takrat, ko sem šel osebno k njej, mi je vročila negativno odločbo, ki jo je držala v predalu dve leti in pol, od leta 1997. V oči se mi je zlagala, da so mi jo pošiljali dol, v Srbijo, in da je nisem prejel. Imeli bi sled o tem, da so jo pošiljali. »To pa ne vem, kje je,« je bil odgoovr sodnice na vprašanje o vračanju pošte, ki jo kot naslovnik nisem prejel (posneto pričevanje, 11. 6. 2002).

Na vrhovno sodišče in druge državne institucije (ministrstva in državni zbor RS) je M. S. pisal s prošnjo za pospešeno, prednostno obravnavo. Odgovori so bili negativni, kljub temu da je zaradi izгона M. S. živel v izgnanstvu.

Z drugimi besedami so mi rekli: »Izgnali smo vas, vi živite v Srbiji, kakor znate, ampak niste na vrsti.« To, da sem bil zavrjen na meji in da sem moral živeti v tuji hiši, za njih ni merilo prednostne obravnave. Kaj mi je pa manjkalo? Živel sem pri sorodnikih, v tuji hiši, kjer nisem imel niti svoje žlice, spal sem v tuji

postelji ... jedel iz tujega krožnika, da so mi solze tekle vanj ... Veste, kako je, ko človek dela 35 let, na koncu pa ga izženete in nima ničesar?

Vrhovno sodišče je nekaj let kasneje (v letu 2001) odstopilo vse zadeve nižjemu sodišču – upravnemu sodišču. Mislím, da so dobili navodilo, naj vse moje tožbe zavrnejo. Vse so zavrgli. Na vse sem se pritožil na višjo instanco, tako da so zadeve ponovno na vrhovnem sodišču. Tam so enkrat že čakale pet let, zdaj bodo še pet, medtem pa bom jaz umrl ali znorel ... zbolel sem že. Cilj jim ni rešitev, ampak pošiljanje od sodišča do sodišča, formo izpolnijo, v resnici pa gre za šikaniranje. Pisal sem predsedniku upravnega sodišča, ki mi ni nikoli odgovoril (posneto pričevanje, 11. 6. 2002).

Navedli smo odlomek, v katerem Bavcon poudari, da je za varstvo človekovih pravic eno od najpomembnejših načel neodvisnost sodnikov. M. S. je doživel, da je po pošti prejel neposreden dokaz odvisnosti in prilagajanja sodišč ministrstvu za notranje zadeve, torej izvršilni veji oblasti. Sodnica se je zmotila in skupaj z drugo dokumentacijo po pomoti poslala dopis M. S., ki je bil odgovor ministrstva za notranje zadeve vrhovnemu sodišču. V tem dopisu ministrstvo sodišču predlaga, kako naj odloči v primeru pritožb M. S. (kopijo tega dopisa mi je M. S. izročil). »To je dokaz, da sodišča ne delajo po zakonu, ampak tako, da sprašujejo ministrstva, kako naj rešijo zadeve,« je razložil M. S.³⁰

M. S. je poročal tudi o nepravilnem postopku odločanja ustavnega sodišča:

Ustavna sodnica Modrijan je sama odločila o moji zadevi, namesto da bi odločal senat US. Ena ustavna odločba, popolnoma enaka kot moja (to se vidi tudi po številki), je že bila rešena v tožnikovo korist, medtem ko moja ni bila. Ustavna sodnica je naredila še to napako, da je rešitev pritožbe, to je negativno odločbo poslala moji zastopnici v Ljubljani, ki mi jo je določila popolnoma brez potrebe, kajti takrat sem že živel v Celju [in ne več v izgnanstvu v Srbiji]. Sodnica je morala to vedeti, kajti nedolgo tega mi je pisala zaradi dopolnitve tožbe: pismo je poslala na moj naslov v Celju in odzval sem se. Zastopnica je

---

³⁰ Dopis ministrstva za notranje zadeve, številka 0001/7-1-SL.406/97, datum 14. 4. 1997 (vrhovno sodišče, senat za upravne spore, ga je prejelo 16. 4. 1997, številka U 154/96-1), tožeča stranka M. S. pa ga je prejel, čeprav mu ni bil namenjen, dne 2. 4. 2001.

negativno odločbo poslala v Srbijo k ljudem, pri katerih sem živel, oni pa meni v Celje (posneto pričevanje, 11. 6. 2002).

Socialna ogroženost: »Ko pomisliš, da bi ti samo en navaden papir pomagal, da se lahko zaposliš... Ampak ne, ne dajo ti ga.«

Vsi sogovorniki in sogovornice s katerimi smo prišli v stik med raziskavo, so poročali o poslabšanju svojega ekonomskega položaja; nekateri so se znašli celo na robu preživetja. Država jim je z izbrisom onemogočila, da bi preživljali sami sebe in svoje otroke ter da bi bili zdravstveno in socialno zavarovani. Vsa zdravila in zdravniške preglede so morali plačevati sami. Poleg tega so ljudje, ki so se začeli ukvarjati s postopki legalizacije svojega bivanja, porabili sorazmerno veliko denarja za plačilo upravnih in sodnih taks, vlog za državljanstvo, podaljševanja dovoljenj za začasno bivanje ipd.; plačilo kazni, ker niso bili prijavljeni – kajti bili so izbrisani iz RSP; pokritje potnih in drugih stroškov, ki so jih imeli s pridobivanjem zahtevanih dokumentov iz države (ene od nekdanjih republik SFRJ) njihovega rojstva oziroma države rojstva njihovega očeta; plačilo stroškov sodnih prevodov dokumentov iz držav, nastalih na ozemlju nekdanje SFRJ; opravljanje preskusa znanja slovenskega jezika in plačilo odvetnikov (razen Matevža Krivica, ki je pravno pomagal in zagovarjal ljudi brezplačno, prav tako Helsinški monitor) itd.

Ljudje, ki so razlagali o svojih poskusih ponovne legalizacije bivanja, so pogosto rekli, da so se znašli v *začaranem krogu* birokracije. Eden od pogojev za pridobitev državljanstva (pogoji redne naturalizacije) ali pridobitev začasnega ter pozneje stalnega bivanja je dokazilo, da ima oseba v Sloveniji zagotovljeno socialno varnost. Država je torej od njih zahtevala dokaze, da imajo sredstva za preživljanje. Mnogi sredstev za preživljanje niso imeli prav zaradi tega, ker so bili izbrisani: prav zaradi izbrisa iz RSP so izgubili službo ali niso prejeli pokojnine. Nove službe niso mogli dobiti, ker niso bili državljani ali tujci s stalnim bivanjem in delovnim dovoljenjem. Druga možnost za dokazovanje socialne varnosti je bila, da so priložili pogodbo, s katero so dokazali, da jih preživlja zakonski partner. Vendar je morala biti plača partnerja dovolj visoka, da se je štelo, da zagotavlja socialno varnost vsem družinskim članom.

Skratka, *izbrisani* in njihove družine, ki so živeli v slabših gmotnih razmerah (poslabšale pa so se prav zaradi izbrisa iz RSP) niso izpolnjevali pogojev za pridobitev dovoljenja za bivanje ali državljanstva z redno naturalizacijo. Ker pa niso imeli dovoljenja za bivanje, delovnega

dovoljenja ali državljanstva, se niso mogli zaposliti in tako je bil *krog ohranjanja socialne izključenosti sklenjen*.

B. M., ki so mu leta 1993 protiustavno odvzeli državljanstvo in ga zaradi tega izbrisali iz RSP, je pripovedoval o izrazitem poslabšanju družinskega ekonomskega položaja:

Leta 1988 sem bil eden bogatejših Korošcev. Imel sem firmo rent-a-car in druge dejavnosti. Mene in mojo družino so spravili na rob socialne varnosti. Vse sem moral prodati. Imel sem dober avto, čoln na morju ... Zdaj nimam ničesar več. Ostal sem brez službe in imetja. K sreči sem bil zdrav, tako da sem delal na črno.

Imel sem pravico do odkupa stanovanja. V Bosni sem prodal vse svoje imetje. Bližala se je vojna, zato sem ga lahko prodal samo za zelo majhen denar. Ker so mi vzeli državljanstvo in stalno bivanje, mi je propadla pravica do odkupa stanovanja. Ta denar, ki sem ga imel od prodanega imetja v Bosni, sem porabil za odvetnike. Hodil sem od enega do drugega in zapravil ogromno denarja (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

T. D. je bil zaposlen v železarni. Zaradi izbrisa iz RSP je izgubil službo. Šef mu je obljubil, da bo službo dobil nazaj, ko si uredi papirje (državljanstvo ali stalno bivanje), kar pa T. D. do danes ni uspelo: enkrat ni izpolnjeval pogojev zaradi izpita iz slovenščine, drugič pa zato, ker ni mogel dokazati, da ima zagotovljen vir preživljanja. T. D. je izrazil razočaranje in zaskrbljenost, ker mu je država preprečila, da bi skrbel zase in za svojo družino:

Pravzaprav me je sram pred sosedi ... Rečejo: »Mlad je, zdrav, samo ... pač noče delati. Uboga žena, ona ga mora vzdrževati.« Že sedem let pojasnujem, v čem je problem, kot papagaj. Mnogi mislijo, da sem jaz kriv. Ampak država dobesedno naredi siromaka iz tebe. Če bi bil kriminallec, bi jo bolje odnesel. Ostal sem brez kruha za otroke. Živci zelo trpijo. Ne morem spati.

Ko pomisliš, da bi ti samo en navaden papir pomagal, da se lahko zaposliš ... Ampak ne, ne dajo ti ga (posneto pričevanje, 26. 6. 2002).

M. S., upokojeni častnik nekdanje JLA, ki so mu odrekli pravico do pokojnine in do odkupa vojaškega stanovanja, se je spominjal:

Prej smo dobro živeli. Imeli smo stanovanje, avto, garažo in vikend. Tam smo pridelovali sadje in zelenjavo. Še sosedom smo prinesli, toliko smo imel. Sodelavci so najprej prišli mene vprašat, kadar so si hoteli sposoditi denar ... Z otroki smo šli vsako leto na morje itd. Zdaj nimam ničesar. Včasih pogledam v kontejner, če so ljudje kaj uporabnega vrgli stran (posneto pričevanje, 11. 6. 2002).

Koliko ljudi je zaradi izbrisa iz RSP izgubilo službo ali ni moglo uveljaviti pravice do pokojnine in odkupa stanovanja, zdaj (še) ni znano. Helsinški monitor, denimo, ima samo podatke o nekdanjih vojaških uslužbencih. V svojih izjavah za javnost so navedli podatke ministrstva za obrambo, ki je leta 1993 sprožilo postopek odvzema stanovanjske pravice in deložacije iz stanovanj za 1060 družin častnikov nekdanje JLA, od katerih je bilo deložiranih 445 družin (nakar je predsednik vlade zaustavil deložacije). Helsinški monitor je tudi ugotovil, da je leta 1991 ostalo 158 nekdanjih vojaških uslužbencev brez pokojnine; 24 upokojenih častnikov še do leta 2002 ni prejelo nobene pokojnine. Namesto da bi uživali zaslužen pokojnino, so torej postali ekonomsko odvisni od svojih družinskih članov ali pa so našli težka in slabo plačana dela na črnem trgu. Eden od sogovornikov je pripovedoval, da njegovi kolegi, vojaški častniki v pokoju, delajo kot nočni čuvaji, dostavljalci, gradbeni delavci, čistilci odpadnih snovi ipd., kljub starosti in zdravstvenim težavam.

Sklep: človekovo dostojanstvo kot merilo spoštovanja človekovih pravic

Človekovo dostojanstvo je ena od ustavnih pravic ter skupno vrednostno izhodišče vseh temeljnih pravic in merilo pravnosti (Pavčnik 1997; Arendt [1948] 1979). Argument človekovega dostojanstva se pogosto prepleta z načelom pravne države (enakost pred zakonom, zaupanje v pravo) in socialne države (zagotavljanje človeka vrednega življenja) (Pavčnik 1997). Pripovedi izbrisanih so govorile o grobem kršenju človekovega dostojanstva: skrajnem obupu in občutku zapuščenosti. Nekateri so iz obupa lahko samo še jokali. Denimo gospod, ki sem ga srečala v centru za tujce in katerega imena se ne spominjam, je pripovedoval:

V Slovenijo sem prišel aprila 1967. Takrat se vi še niste rodili, kajne? Ja, takrat sem prišel. Kot zidar. V Bosni sem naredil dva razreda kmetijske šole, potem sem se izučil za zidarja. V Sloveniji sem delal v gradbenem podjetju Grosuplje. Ogromno smo gradili po vsej Jugoslaviji. Zmeraj sem bil zelo pošten ...

Kako nizko sem padel! Tu je še slabše kot v zaporu. Ko si v zaporu, vsaj veš, zakaj so ti odvzeli prostost ... Včasih zvečer kar jokam v svoji sobi (dnevniški zapis iz centra za tujce, 27. 2. 2002).

V. B., ki sem ga prav tako srečala v centru za tujce, je izrazil podobne občutke brezizhodnosti in da njegovo življenje ni več človeka vredno življenje. Na hodniku centra za tujce sem se pogovarjala z njim in njegovimi kolegi. Povedali so:

»Trideset let smo Bosanci gradili v Sloveniji, zdaj pa so nas zaprli sem noter,« je povedal in pokazal na majhno sobo s tremi pogradi. »Nekateri so nas hoteli pregnati že prej, ob osamosvojitvi, nekateri kasneje. Zdaj so postavili taka pravila, da jim je to uspelo.« »Najlepša leta smo pustili v Sloveniji,« je rekel njegov kolega. »Vse življenje sem delal, zdaj pa nimam ničesar. Vse se je nehalo, ko sem prišel sem noter [v center za tujce]. Veste kakšen psihični pritisk je to za človeka! Naenkrat se ti vse podre.« »Verjetno mislijo, da se jim to bolj splača, kot če bi nam dali državljanstva ali stalno bivanje. Kot državljani bi imeli pravico do socialne pomoči, pokojnine, pomagati bi nam morali reševati stanovanjsko vprašanje.« (Dnevniški zapis iz centra za tujce, 27. 2. 2002)

Ob neki drugi priložnosti, ko sem V. B. hotela pomagati v njegovi stiski, ki jo je ustvaril izbris iz RSP, mi je odgovoril:

Nič ne morete storiti, nič mi ne morete pomagati, edino jokate lahko z mano. Jaz včasih kar jokam (dnevniški zapis, 1. 3. 2002).

Raznovrstnost kršitev človekovih pravic in administrativnega mučenja je neprimerno obsežnejša od tiste, ki smo jo lahko zajeli v tej kratki študiji. Na podlagi etnografskega materiala (polstrukturiranih intervjujev, osebne dokumentacije izbrisanih, opazovanja z udeležbo v Centru za tujce v Ljubljani, obiska Centra za tujce pri Postojni in obiska Zavoda za prestajanje zaporne kazni na Dobu) sem izdelala seznam kršitev pravic, ki naj pokaže širino tega problema in totalnost izkušnje »biti izbrisan iz RSP«:

- Odvzeta možnost legalne zaposlitve ali izguba zaposlitve;
- povzročitev materialne škode (prenehanje zaposlitve in prenehanje delovne dobe; plačevanje upravnih in sodnih taks, plačevanje odvetnikov itd.);

- odrekanje pravice do prislužene pokojnine;
- odvzeta možnost odkupa stanovanja;
- kršenje pravice do osnovnošolskega izobraževanja za odrasle;
- razdruževanje družinskih skupnosti, kršenje pravice otrok do življenja z njihovimi starši (ločevanje družin zaradi izgonov iz države in administrativni izbris ljudi kot družinskih članov na uradnih zaznamkih o gospodinjstvih skupnostih);
- ustvarjanje slovenskih beguncev (nekateri ljudje, ki so jih izgnali, so se v republikah nekdanje Jugoslavije znašli kot begunci, saj tam že več desetletij niso imeli svojega doma; eden od informatorjev je pripovedoval, da je med izgonom živel v begunskem centru v Srbiji);
- kršenje pravice do izbire kraja bivanja (ljudje so bili prisiljeni pridobiti naslov stalnega bivanja v tujini);
- kršenje pravice do formalnega združevanja družine, natančneje do formalnega priznavanja očetovstva (očeta otroka niso hoteli vpisati v otrokov rojstni list z obrazložitvijo, da je tujec);
- odvzeta možnost nakupa ali prodaje nepremičnine, ustanovitve firme, odpretja bančnega računa, sklenitve naročniškega razmerja za mobilni telefon, registracije avtomobila na svoje ime ipd.;
- onemogočanje prostega gibanja čez državno mejo (nekateri niso mogli niti na pogreb svojih sorodnikov, denimo v Bosno in Hercegovino, Srbijo in Črno Goro ipd.);
- onemogočanje legalne vožnje z avtomobilom: tisti, ki so imeli tuja vozniška dovoljenja (izdana tako v Sloveniji kakor v drugih republikah nekdanje Jugoslavije) so jih morali zamenjati za slovenska v pol leta od časa bivanja v Sloveniji oziroma do določenega datuma – problem je nastal, ker nihče ni vedel, da mora to storiti; po pretečenem roku so se ljudje znašli v položaju, da so kršili zakon, samo zato, ker so se vozili s hrvaškim ali bivšim jugoslovanskim vozniškim dovoljenjem;
- izključenost iz politične participacije in onemogočanje javnega delovanja (nihče jih ni hotel »slišati«);
- vsakodnevna izpostavljenost samovolji policije;
- kršenje pravice do pravnega in sodnega varstva;
- kršitev pravice do informiranosti: mnogi na upravnih enotah niso dobili pravih informacij;
- izpostavljenost brutalnosti uradnikov in uradnic; njihovo poniževanje *izbrisanih* in zamolčanje informacij je zavlačevalo postopke legalizacije bivanja;

- sosedsko nadlegovanje *izbrisanih* po telefonu, s pismi in nesankcioniranje policijskega nadlegovanja;
- kršenje pravice do zasebnosti pisemskih pošilk;
- kršenje pravice do kandidiranja za prejem socialne pomoči;
- kršenje pravic oseb na prestajanju zaporne kazni (tistim, ki grozi izgon iz države niso dovoljeni občasni izhodi iz zapora).

Omenjene kršitve človekovih pravic so posledica izbrisa in njegovega izvajanja, pri čemer se je uporabljal zakon o tujcih. Izbris iz RSP je bil že sam po sebi huda kršitev človekovih pravic, protiustavno dejanje. Zato vse nadaljnje kršitve niso bile naključne ali posledica malomarnosti nekega uradnika ali uradnice, ampak je šlo za sistematično kršitev pravic določene skupine ljudi.

Z izbrisom so postali ti ljudje *zgolj subjekti človekovih pravic*. Vse, kar se jim je zgodilo, govori tudi o tem, kako je država Slovenija sposobna varovati človekove pravice, kajti izbrisani drugih pravic razen človekovih niso več imeli.

VIRI IN LITERATURA

Viri:

Intervju z V. B., Center za tujce v Ljubljani, marec 2002.

Intervju z G. P., Center za tujce v Ljubljani, marec 2002.

Intervju z B. R., Center za tujce v Ljubljani, februar 2002.

Intervju z A. T., Ptuj, 23. 5. 2002.

Intervju z Ž. N. in njegovim kolegom iz Ilirske Bistrice, Pivka, 28. 5. 2002.

Intervju z dr. V. P., Ljubljana, 4. 6. 2002.

Intervju z M. S., Celje, 11. 6. 2002.

Intervju s S. M., Cerklje ob Krki, 12. 6. 2002.

Intervju z M. A., Golnik pri Kranju, 20. 6. 2002.

Intervju z M. A. (nadaljevanje), Ljubljana, 21. 6. 2002.

Intervju s Č., Ljubljana, 25. 6. 2002.

Intervju z T. D. in M. B., Ravne na Koroškem, 26. 6. 2002.

Intervju z R. N., Ljubljana, 6. 8. 2002.

Intervju (skupinski), barakarsko romsko naselje v Koželjevi ulici v Ljubljani, 9. 8. 2002.

Intervju z M. U., Ptuj, 15. 8. 2002.

Intervju z E. O., Maribor, 15. 8. 2002.

Intervju z M. Si., Zavod za prestajanje zaporne kazni, Dob, 28. 8. 2002.

Intervju z M. M., Zavod za prestajanje zaporne kazni, Dob, 28. 8. 2002.

Intervju z V. V., Zavod za prestajanje zaporne kazni, Dob, 28. 8. 2002.

Odločba o prekršku sodnika za prekrške v Ljubljani, št. P-33655/99 – 18, z dne 15. 9. 1999.

Odločba o prekršku sodnika za prekrške na Ravnah na Koroškem, št. P-2558/97, z dne 23. 12. 1997.

Pogovor na Ministrstvu za notranje zadeve RS, urad za upravne notranje zadeve, z Alenko Mesojedec - Pervinšek (svetovalka ministra za notranje zadeve in vodja urada za državljanstvo in naturalizacijo), 20. 9. 2002.

Izjave Helsinškega monitorja: izjava številka 1, 11. 2. 1998, izjava številka 2, 11. 3. 1998 in izjava številka 10, 20. 2. 2001 (interni dokumenti).

Transkript 33. izredne seje državnega zbora RS, 27. 10. 1995.

Pismo Marjana Poljšaka poslanskim skupinam državnega zbora RS: Predlog za pripravo novega zakona o državljanstvu RS, državni zbor RS, 26. 2. 1993.

»Noče domov«, *Delo*, 17. 9. 1999.

Kazenski zakonik z uvodnimi pojasnili Boštjana Penka, Klaudija Stroliga in stvarnim kazalom dr. Vida Jakulina. 2000. Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja. Ur. Marko Polutnik in Alenka Leskovic. Uradni list RS: Ljubljana.

Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o tujcih (Ztuj-1A), prva obravnava, EPA 367 – III, Poročevalec št. 96, Ljubljana, 8. december 2001, str. 109–137.

Predpisi o tujcih in azilu s komentarjem mag. Slobodana Rakočevića. 1999. Uradni list RS: Ljubljana.

Ustava Republike Slovenije. 1996. IV. spremenjena dopolnjena izdaja. Časopisni zavod, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.

Zakon o državljanstvu Republike Slovenije (ZDRS) iz leta 1991, zadnji popravki l. 1999, Uradni list RS: Ljubljana.

Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Sloveniji (ZUSDDD), 1999, Uradni list RS: Ljubljana.

Literatura:

- Agamben, Giorgio. 1998. *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford University Press: Stanford California.
- Arendt, Hannah. [1948] 1979. *The Orgins of Totalitarianism*. Harvest: San Diego, New York, London.
- Arendt, Hannah. [1963] 1992. *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil*. Penguin Books: USA.
- Balibar, Etienne in Wallerstein, Immanuel. 1991. *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*. Verso: UK, USA.
- Bauman, Zygmunt. 1989. *Modernity and the Holocaust*. Polity Press: UK.
- Bercht, Silke. 2003. »Totalnost mučenja«. Časopis za kritiko znanosti, v pripravi.
- Dedić, Jasminka. 2002. »Diskriminacija v postopkih pridobivanja državljanstva v Sloveniji«, raziskovalno poročilo pri Mirovnem inštitutu, prirejeno besedilo v tej knjigi.
- Denzin K., Norman in Lincoln, Ivona S. 1994. »Introduction. Entering the Field of Qualitative Research«. V: Norman K. Denzin in Ivona S. Lincoln (ur.). *Handbook of Qualitative Research*. Sage, Thousand Oaks: London.
- Faulks, Keith. 2000. *Citizenship*. Routledge: London, New York.
- Feldman, Allen. 1996. »On Cultural Anesthesia: From Desert Storm to Rodney King«. V: Nadia Serementakis (ur.). *The Senses Still: Memory and Perception as Material Culture*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Fontana, Andrea in Frey, James H. 1998. »Interviewing«. V: Norman K. Denzin in Ivona S. Lincoln (ur.). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Sage Publications: London.
- Foucault, Michel. 1991. *Vednost – oblast – subjekt*. Krt: Ljubljana.
- Goffman, Erving. 1968. *Asylums*. Pelican: UK.
- Jalušič, Vlasta. 1996. *Hannah Arendt: Politika kot možnost*. Spremnna študija. V: Hannah Arendt. *Vita activa*. Krtina: Ljubljana.
- Jalušič, Vlasta. 2001. »Ksenofobija ali samozaščita?«. V: Skupina za spremljanje nestrpnosti in Brankica Petković (ur.). *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 1*. Mediawatch/Mirovni inštitut: Ljubljana.
- Kaučič, Igor (ur.). 1992. *Nova ustavna ureditev Slovenije*. Zbornik razprav. Uradni list RS: Ljubljana.
- Kuzmanić, A. Tonči. 1999. *Bitja s pol strešice. Slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Mediawatch/OSI– Slovenia: Ljubljana.
- Mekina, Borut. 2003. »Kako so sprejemali Zakon o tujcih – pobrskali smo po arhivih nekdanje skupščine. Izbrisani za en sam delegatski glas«. *Večer*, 12. 3. 2003.

- Močnik, Rastko. 1999. *3 teorije. Ideologija, nacija, institucija*. Založba *cf.: Ljubljana.
- Pavčnik, Marijan, Polajnar Pavčnik, Ada in Wedam Lukić, Dragica (ur.). 1997. *Temeljne pravice*. Cankarjeva založba: Ljubljana.
- Rizman, M. Rudolf. 1999. »Radical Right Politics in Slovenia«. V: Sabrina P. Ramet (ur.). *The Radical Right in Central and Eastern Europe Since 1989*. Str. 147–170. The Pennsylvania State University Press: University Park, Pennsylvania.
- Rovšek, Jernej (ur.). 1993. *Slovenija in Evropska konvencija o človekovih pravicah*. Zbornik razprav. Uradni list RS: Ljubljana.
- Schmitt, Carl. 1994. *Tri razprave*. Knjižna zbirka Krt: Ljubljana.
- Tropey, John. 2000. *The Invention of Passport. Surveillance. Citizenship and the State*. University Press: Cambridge.
- Vodopivec, Peter. 2001. »O Evropi, Balkanu in metageografiji«. V: Marija Todorova. *Imaginarij Balkana*. 381–401. Vita Activa: Ljubljana.
- Wallerstein, Immanuel. [1983] 1999. *Historical Capitalism with Capitalist Civilization*. V: London, New York.
- Wallerstein, Immanuel. 1999. *Utopistike. Dediščina sociologije*. Založba /*cf.: Ljubljana.
- Zaviršek, Darja. 2000. *Hendikep kot kulturna travma: Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Založba/*cf.: Ljubljana.
- Zaviršek, Darja. 2003. »Nevidno nasilje – normativnost in normalizacija nasilja nad ljudmi z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami«. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, letnik 45, številka 1, str. 3–15. Inštitut za kriminologijo: Ljubljana.